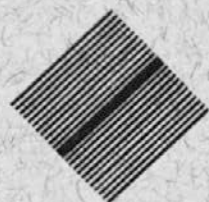

POSTNINA PLACANA V GOTOVINI.

B E S E D A

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO II.
ŠTEV. 3.

Revija »BESEDA o sodobnih vprašanjih« izhaja mesečno. — Urejuje jo za konzorcij in izdaja jo za Delavsko založbo r. z. z o. z. Pitako Vilko. Uredništvo in uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 22/1 (Delavska zbornica). Tiska »Slovenija« v Ljubljani, Wolfova ulica št. 1. (Predstavniki A. Kolman.) — Revija stane letno Din 50.—, polletno Din 25.—, četrletno Din 15.—; za Avstrijo letno Šil. 8.—; za Nemčijo RM 5.—, za vse ostale države S 150.— Naročnino je pošiljati na čekovni račun poštne hranilnice v Ljubljani, št. 16.099, telefon št. 2265. — Rokopisov ne vračamo.

Vsebina

Mirko Javornik: BESEDA O CANKARJU — Pino Mlakar: DANAŠNJE ŽIVLJENJE IN POTREBA PO UMETNOSTI — Joško Brilej: MARKSOVA VREDNOSTNA TEORIJA — France Šmon: KJE JE NEJASNOST... — V. P.: ITALIJA — JUGOSLAVIJA — Miloš Šušteršič: PROLETARIJAT IN INTELIGENCA. — PREGLED: Fašistični sindikati — Nemčija od 1918—33. OCENE.

IZ UPRAVE.

Oskrbimo Vam vezavo r. letnika za Din 20.—. Vezava je okusna in trpežna (močno platno in na naslovni strani napis).

BESEDA

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO II.

MAREC 1933

ŠTEV. 3

Mirko Javornik:

Beseda o Cankarju

Zdaj teče petnajsto leto po Cankarjevi smrti in trenutno se mi zdi, da ni važno razpravljati o tem, kako stališče zavzemamo danes z ozirom na absolutno umetniško ceno in težo njegovih del kakor to v življenjsko-časovnem oziru tudi nikdar ni. Absolutna veljava in vrednost umetnine in umetniške osebnosti je pač vse čase enako močna in visoka, pač pa se v nihanju časa spreminja lahko vrednostni odnos vsakokratnega rodu do velikih mož in umetnikov. Za človeka, ki presoja te pojave ne z absolutnih zorišč temveč tudi sam kot član svoje generacije, je brez dvoma važnejše razmerje in gledanje te ne samo na taka marveč na vsa vprašanja.

V petnajstih letih po Cankarjevi smrti je vzrasla nova generacija, ki nima s prejšnjimi niti dosti stikov in še manj podobnosti. Ta rod je tisti, ki gleda Cankarja često z drugimi očmi, ki ni imel z njim nikakih zunanjih življenjskih odnosov, ki ni Moža gledal v nobenem političnem taboru, ki ga niso slepile nikake pisane spletke strankarsko političnih literarnih žonglerjev, ki pa tudi ni planil na vso ogromno dedščino njegovega duha s slepim tekom političnih trgovcev, ki so vsi — od misli svobodne, tabora rodoljubarjev do tretjega reda — že davno prej vohali moč in orožje, ki sta skrita v ogromnosti in globinah umetnikovega dela. Takoj po njegovi smrti so se vsi njegovi zavračevalci, obsojevalci in uničevalci, ki so bili kljub različnim vidikom in različnim moralam složni v borbi proti velikemu razkrinkovalcu slovenske laži, nepristnosti in hinavščine, združili v enem spoznanju in enem hotenju ob zakladu njegove dedščine, v kolikor bi njeno silno orožje lahko služilo njihovim majhnim namenom. Tako je ni danes struje, ne stranke med nami, ki bi ne hotela imeti s Cankarjem nič opravka. Njegovo ime in njegova misel se izrabljata za vse, celo proti tistemu narodu, ki ga je Cankar zaradi umetniške in človeške nujnosti tako ljubil, čeprav z bičem v roki. Cankar naj bi bil pri vesek na praporih vseh praktičnih političnih trgovcev v dolini šentflorjanski, zakaj vsi so toliko uvidelni, da znajo uporabljati najrazličnejša in najnasprotnejša si sredstva za najnasprotnejše namene: moralo za nemoralna dejanja, iskrenost za hinavske namene, poštenje za nepošteno politiko, umetnost za kramarijo, dostojanstvo naroda za dobičkarske farse posameznikov.

Mi nismo rasli ob Cankarjevi osebi, rasli smo ob njegovem duhu. Zato moremo imeti kot generacija samo mi do njega pravi, pravičen odnos in spoznanje njegove veličine in pomena, in edini čutimo, kako nujno in neizgubno bi nam bilo danes, v tem gnilem času in za te gnile ljudi treba ne enega, temveč petih Cankarjev.

Ne gre pri stvari za stališče napram oblikovnim ali vsebinskim posameznostim raznih razdobij njegove umetniške poti, temveč za stališče do njegovega celotnega pojava, pojava Cankarja borca, človeka, umetnika, voditelja. Ena osebnost je združevala vse te smeri ene aktivne volje in ene, silne dejavnosti. Bil je borec, kakor mora biti vsak velik umetnik, ne samo v premagovanju starih oblik in ustvarjanju novih — v tem smislu je borben vsak umetnik, ki hodi pred časom in pred razumevanjem ljudi — bil je borec tudi in še bolj v oblikovanju nove življenjske vsebine, bodisi v tem, da je prvi potresel v temeljih lažljivo stavbo slovenske družbe, da je prvi kot napako, naglavni greh in usodno nevarnost za ves narod pokazal tisto, kar je do tedaj veljalo za vrlino, čednost in steber »poštene družbe«. Pokazal je — prvi v naši zgodovini — njeni trhli varljivosti pravo zrcalo. S pronicavo doslednostjo in brezobzirnostjo je segal v korenine družabnega nestvora slovenske, vsemu narodu barvo in izraz dajajoče javnosti, ki je z ustvarjanjem povprečnjaške, jalove, same v sebi zadovoljne letargije narodnih mas vedla naše ljudstvo počasi in neopazno proti prepadu, z organizirano silo zatirajoč vsak poskus svobodne rasti posameznika ali skupin. Stremljenjem te gnile smetane naroda je služilo tedaj vse, tudi književnost, ki je bila po svojih zastopnikih le plod prav tiste malomeščanske sredine. Zato naša književnost do Cankarja kljub že stoletni povezanosti z Evropo ne kaže nobenih brezobzirnih, samorazgaljajočih dejanj in nastopov. Cankarjevo ustvarjanje je pa od »Erotike« dalje neprestana borba proti zlaganosti slovenske družbe in njenih glavnih vsebinskih sestavin. Zaslutil je nevarnost, — ki preti ne le kulturi, temveč sploh bitnosti vsakega naroda in vsake skupine od pomeščanjenja etičnih, družabnih, estetskih vrednot in je dvignil bič. Družba je odzvenela, kakor je bilo po njenih bistvenih lastnostih pač treba pričakovati. S hinavskim ogorčenjem, z zasmehom, z odrekanjem ne le umetniške cene, marveč sploh tvornosti, s spletkami, privatnimi dokazi, celo z zanikanjem pravice do obstoja. Ne s stvarnimi zavrnitvami, ne z dokazi, ne s poštenim priznanjem resnice, ne z voljo do poboljšanja, marveč s »poštenjaškim« onemogočevanjem njega, ki si je upal dvigniti roko in strgati pisane obliže s tvorov te lepe bratovščine vseh barv in znakov. Prav ta silna in nepoštena reakcija je dokaz za vse tisto, kar ji je očital in za kar jo je bičal, zraven pa še sumljiva naglica, s katero so vsi — vsi so mu bili nasprotniki — pograbili dedščino in jo hoteli porabiti zase, potem, ko je bil mrtev in se ga ni bilo treba več bati, zakaj kdo bi zametal dobro orožje.

Od smeri, v katero je mahnil, ni krenil vse življenje, tudi potem ne, ko je začel ustvarjati zgolj pozitivno po svojem spoznanju in hotenju, zakaj to delo je bilo nujni zaključek podiranja in bičanja. V tem leži drugi opomin in kazalo za vsakega borca. Nasproti strankarski diferenciaciji morale in moralnosti je postavil vest in osebno, človeško poštenje, nasproti rodoljubarstvu narod, nasproti politiki malih in velikih očakov trpljenje in potrebo neznanega junaka, človeka: naroda, nasproti pogubnemu estetskarskemu uspavanju sirenskih meščanskih elegikov je razgalil slovensko bedo in boleost in tako prvi zagrabil v najbistvenejše in najporaznejše globine in prelomil s preteklostjo tudi v tem.

Te vrednote in te poteze tvorijo veliko vrednost Cankarja in njegovega dela. Brezobzirni rušilec stare zlaganosti, podiralec navideznih, v interesu majhnih ljudi ustvarjenih vrednot, odkrivalec pravih virov in globin slovenstva in človeštva v slovenstvu, struna, ki na njej odzvenevajo vse radosti in vse bolesi naroda, veliki nasprotnik vseh dogmatizmov in neutrudni zagovornik polnosti iz svobode, prvi slovenski družabni kritik, prvi, ki je zajel vso duhovno in telesno bedo svojega ljudstva in mu iz srede življenja ustvaril

trpeči simbol Jerneja, Mater, Umetnika, veliki trpin za pravo človeško svobodo, za poštenje, za pravico, resnico in lepoto.

Danes ga vsi pozdravljajo, vsi priznavajo in slave, nihče pa ne uresničuje njegove oporoke. Dolina šentflorjanska je padla še za lepo število stopnic bližje gnojišču, njeni preroki in njene črede se smejejo »Hlapcem«, prezirajo klavrne njegove junake ter se zavedajo, koliko neskončno boljši so od njih. Po dolini pa vlada še večja laž, Petri Klepci so še bolj boječi, vedno več je budal in Martincev in kakor se zdi, je skoraj edina žival še vedno kobila. In tako vsi spoštujejo in cenijo njega, da bi ga — če bi vstal od mrtvih — tisti, ki so ga včeraj božali z biči, danes pozdravljali s škorpijoni ter mu prav zatrdno zaprli usta če ne zvezali še rok. Zakaj v svobodi je še mnogo več orožij zoper duha in njegove glasnike kakor pod jarmom, če čujejo nad njo hlapci, ki pač ne morejo niti zdaj biti kaj drugega.

A bo bolje. Seme velikih ljudi pada čez stoletja in če že danes rasemo iz njihove zemlje, ni več daleč velika pomlad.

Dotlej pa bodo »Hlapci« še vedno najpomembnejša, najzanimivejša in najpotrebnejša knjiga za slovenski narod, za rodoljube, za preroke in za vso šentflorjansko golazen.

Pino Mlakar:

Današnje življenje in potreba po umetnosti

Čisto vsakdanja je že uporaba besede kriza. Človek čita in posluša vse te misli, ki padajo po vseh kontinentih in ki govore o duhovni krizi, o gospodarski, o moralni, o politični krizi. Eni so jo že slutili, ko je baje še ni bilo, drugi so vsemu temu že izhod izračunali. Dejstvo je, da je današnje življenje trdo, razrvano, bolno in celi bataljoni zdravnikov ga hočejo sanirati in ozdraviti. Duševna in telesna stiska pa je od dne do dne hujša. O, saj pretrpi človek eno leto, dve leti, pet let s stalnim notranjim vzporom, da ga vse to ne bi pritislilo k tlom, ali počasi, počasi pa se ga polasča brezupanje in apatičnost. In tako raste današnje življenje v zagrenjeni skepsi in obenem lahkomišljenosti do vsega in vseh. Neizračunljiva in krhka so tista prijemališča v ljudeh, kjer bi jih kakšna svetla misel lahko dvignila. —

Tudi religija in vse lepe pridige pač rode male, morda celo čudovite sadove ali te apatičnosti sosesčine ne more zmagati in življenje drvi nekam čisto drugam, kakor pa tja, kamor bi morda bilo prav dobro. Vse polno je programov, vse polno prerokov, vedno večji prepadi, ki ločijo človeka od človeka, izgleda rešitve pa nikjer. Prav nikjer! In kakor se to čudno sliši, vendar je resnično, da bi za mnoge, mnoge postalo življenje brezmiselno, če ne bi še vedno sijalo sonce kot za časa Homera in ozelenele trate vsako pomlad. (Kje so torej vsi tisti nazori krščanskega in naprednega razpada, iz katerih naj bi teklo življenje?)

V srce slehernika je položena želja po srečnosti in osebni sreči. To je prav za prav tisto hrepenenje, ki giblje vse življenje, iz katerega se rode tako velika junaštva, tako velike ljubezni, tako velike žrtve. Vsakdo nosi s seboj skrito, tiho srečo, ki mu polni življenje in mu daje nek zmisel. (Popolni zmisel življenja redki spoznajo.) Ali pa se to hrepenenje kedaj izpolni, uteši? Tudi takrat, če človek svojo srečo ulovi, zahrepeni kmalu po novi in tako brez

konca in kraja. Ali vendar kako malenkostno je to število v primeri s tisto nepregledno množico ljudi, ki nikdar in niti približno ne doseže svoje sreče. Njihovo srce zagreni, otrpne in njihovo življenje je togo životarenje iz dneva v dan. Kaj je sploh še vrednota tistemu, ki ga je ogoljufala usoda? Napak pa je, če kdo misli pri tem le na proletarca, ki živi od žuljev svojih rok. Nikakor ne, zagrenjenost in togost se je polastila predvsem izobraženstva; četudi na videz čuva svoje dostojanstvo in svoj optimizem, v svojem bistvu vendarle živorari. Sicer se eni oklepajo kot rešilne bilke tega nazora, drugi drugega, eni zahtevajo tako akcijo, drugi novo konfesijo, vsi skupaj pa so kot trs na polju, ki ga veter maje. Gotovo je to vzrok, ker ni duhovne jasnosti in enotnosti v sedanjosti; vendar, kateri nazor pa je resnično odrešenje? Teoretsko morda ta, praktično morda ta, ali kje je nazor, ki bi združeval i čistost idejne jasnosti i močno dejanje brez ozira na levo in desno, v malih in velikih rečeh? Od dostojanstvenikov cerkvene in posvetne gosposke pa do srednješolca, vsi se love med teorijami in realnostjo. Izobraženec pa mora živeti po principih, zato marsičesa noče priznati.

Gotovo je, da se ustvarja nek nov družabni red ali vendar, kakšno ulogo pa igra pri tem poedinec ali recimo vse izobraženstvo? Ker ravno manjka duhovne jasnosti in enotnosti, ni mogoče trditi, da nastaja ta nov družabni red zavestno po nekem pametnem ravnanju v to poklicanih ljudi, temveč da se nov družaben red razvija iz vsakdanjosti čisto kaotično in to vkljub velikim organizatorjem, socijologom in filozofom reda. Cerkve in države, finančnike in poete, vse zanima ta nov družaben red, vsi govore, pišejo o njem in ga že slikajo v prijetnih ali manj kričečih barvah, človek pa stoji zunaj na mrazu, lačen in žejen. Že dolgo dobo tako stoji, vse mogoče reparature se vrše na njem ali on čaka jutrišnjega dne, četudi iz izkušnje vé, da bo še hujši od današnjega. In zopet ni temu vzrok pomanjkanje pšenice ali volne, ne, saj vé, če je še danes ni dovolj, da bi se vsi nasitili in oblekli (dejansko pa je še preveč, ker jo celo sežigajo!), to še ni tako hudo; v znoju in v delu pa bo dovolj zrastle, saj iz enega zrna jih zraste šestdeset. Točen način pridelave je znan in tudi pozitiven uspeh. Ne, srce je lačno in žejno, od skrbi za svojo srečo trepeče in od te skrbi ga ne more nič rešiti. Duhovni kruh raste tako, da vkljub institutom in eksperimentalni psihologiji še prav nič ne vemo kako čudežno raste in zopet ne raste, četudi bi bilo dovolj dežja. Dobe, ki so že davno za nami, so blagrovane, ker so imele vsaj eno duhovno hrano in srečo, brez katere ni moči živeti.

Če resnično nastaja nov družaben red in je razrvana sedanjost le nujni člen v tej verigi, kateri bo sledila lepša bodočnost, ali ne bi mogel biti potem sodobnik tudi srečen, ker bodo drugi za njim srečni? Ali pa je ta sodobnik slabič in egoist, ki noče doprinesti te žrtve? O, saj so nekaterniki, ki nosijo v sebi neomajno vero v boljšo bodočnost, v novo kulturo in žive iz te vere polno življenje. Ali velika večina te vere sploh ne poseduje in je tudi nikdar imela ne bode. Morda je to malovernost, človeška slabost, morda začetek zapadnega propada, morda možata izkušnja; izkušnja namreč, da je zemlja dolina solz in da ne bo trpljenja, krivici in laži nikdar konca. S tem še ni rečeno, da se tak človek krivici, laži in trpljenju uda ali v razvoj k človeški sreči in v kulturne dvige in nižine le ne more popolnoma verjeti in zato mu je korak v tej smeri nesiguren.

Vrši se proces niveliranja, spodnje plasti kulturno naraščajo, gornje izgubljajo svojo orijentacijo. Vsevpred rastejo in padajo teorije o odrešenju. Najvažnejše se točno zavedajo, da morajo zgrabiti problem v jedru, to je pri človeku samem, pri njegovi naturi. Pa vedno bolj se iskajočemu pogledu izmika

i materialno i idealno jedro človeške nature. In kakor niso bili nekdanj srednjeveški disputi o nedoumljivih stvarih nikdar zaključeni in je njihova vsebina še ravno tako nedoumljiva, taki so tudi današnji disputi o teh neizčrpanih relativnostih in kombinacijah. Srednjeveški disputi so pozabljeni in življenje je šlo preko njih, tako bo šlo tudi preko vseh teh disputov sedanjosti. Gotovo se je iz njih rodilo, kar se je roditi moralo in tudi sedaj: le naj se sodobnik intenzivno peča s temi socialnimi vprašanji, z novimi filozofskimi nazori in problemi o človeku in njegovem bistvu in namenu, z novimi političnimi smernicami, vendar naj pri tem ne pozabi, da je zgrajena družba na individuum, ki hoče ravno sedaj, v tem prezentu živeti in da vkljub vsem teorijam o človekovem jedru, ki komaj nastajajo, praktično vendar več o njem vemo kot o elektriki. In to človekovo jedro in ta stalni nemir človeškega srca hrepeni po srečnosti in osebni sreči. Po ničemer drugem ne in to je aksiom. V teh razvanih borbah za duhovni in telesni obstanek pa je najhujše to, da je to hrepenenje po čisti sreči zameteno in zametano s sto drugimi skrbmi, malimi, napačnimi, le navidezno bolj važnimi. In tako živi tip sodobnika (mnogi, mnogi milijoni hvala Bogu še ne!) le od narurnega nagona do življenja, se peha naprej in poriva pred seboj sto in sto ovir (včasih ga slepijo kot mala fortuna) in šele čisto nekje pred vso to navlako in pod to pezo zakopano že tli hrepenenje po srečnosti. Tako teče to življenje mimo, polno skrbi, morda celo z velikimi načrti ali brez smeha, brez veselja in odrešenja z mnogimi snopi učeno popisanih pol in manifestov. Človek pa živi samo enkrat svojo zemeljsko dobo in če te ne živi polno, potem se mu vtisne pečat od usode ogoljufanega. Vera, upanje in ljubezen, resnica, lepota in dobrot, delo, trpljenje in sreča, vsi ti čisti viri življenja izgubijo v takem svoj živi pomen in iz zavesti usahnejo.

Ljudstva se odtujejo veri in vera njim, znanost se vedno bolj razčlenjuje, zopet spaja in z lijakom vlija v služb željne glave in — umetnost? Ta pa je, zlasti pri nas, zaprta v lepi škrinji, samo da ne bi mogla komu škoditi kot to misli visoka gosposka, pa tudi ne koristiti, za to je že poskrbela šola in instituti. Šola in tradicija naučita izobraženca deklamirati, da je umetnost nekaj zelo visokega, božanskega, za kulturo in človeštvo neprecenljivega. — Naučita ga razlikovati nekaj pesniških oblik, dasta mu celo vrsto imen in letnic in ker mu ne moreta povedati, kaj je umetnost, ga pač naučita deklamirati. In ta budna mladina res občuti, da je v umetnosti nekaj lepega in globokega: čita drame, sama piše svoje izlive, zahteva od koncertov nemogočnosti, hvali nerazumljive slike in občuduje patos igralca. Ta navdušenja so resnična, četudi je bilo uživanje umetnine le napol resnično ali celo napačno, saj v teh letih človek pač še ne more doživeti vsega, četudi misli da doživlja. Z mladostjo je v marsičem tako in se potem spremeni, ko pridejo možka leta. Pri umetnosti pa je žalibog stvar taka: če je enkrat način in pot sprejemanja zavrnjena, potem je težko spet najti pravo. Šolniki pač ne morejo razložiti mlademu človeku kaj je umetnost (in to tudi v resnici ni potrebno!), vendar pa mu hočejo in po učnem načrtu vsaj morajo vzbuditi vzore in spoštovanje do človeške kulture (in umetnost je pač sestavni del te kulture!). Zato ji luščijo vsebino, moralne nauke, filozofijo umetnine, da kar zablešči pred mladimi očmi. V umetnosti res zrastejo prekrasne misli in globoke ideje, vendar pa te same na sebi še niso umetnost. In tudi po globokosti kakšnih idej se umetnost ne sodi. Saj umetnost posreduje take duhovne dobrine, ki jih kot ideje sploh beležiti ne moremo, temveč eksistirajo sploh samo v umetnosti in so zopet vsaki večji umetnosti le njej svojstvene. In te duhovne dobrine so najdragocenejše v umetnosti in za človeka sploh. Kako pa naj jih človek zasluži, spozna ter jim dá pravo veljavo, če pa se od racionalističnega šolskega sistema smatrajo kot

nekaj postranskega. In tudi nikdar pozneje jim ne bo dal prave veljave, ker mu je šola in tradicija ugrabila ono prvotno, neposredno in nerazložljivo uživanje umetnine, ki se dá označiti z enostavno besedo: ugaja mi! In četudi je morda vsebina zelo globoka, vendar lahko reče: to mi ne ugaja. Ta neposreden način sprejemanja brez dolgih komentarjev, to je najprvotnejša in gotovo prava pot do uživanja umetnine. (Ako kaj ugaja ali ne ugaja, seveda s tem še ni rečeno, da je tisto umetnina ali da ni. Kje je kriterij in kakšen je, vse to bi že vodilo predaleč!) Ta neposreden način je otroško veselje, občudovanje in ljubljenje nečesa, kar nima, kot se na prvi mah dozdeva, nobenega praktičnega pomena za človeka; navdaja ga z močnimi čustvi, četudi sam ne ve zakaj in ta čustva rode misli in te zopet čustva in ta zopet dejanja.

Mesto da bi po tej neposredni poti uživali umetnino, jo pa razumevamo po ovinku: skozi kopico komentarjev in zlatih nauk, po zaposlitvi svojega duha. In tako ne postane umetnost nujna potreba človekovega bistva, temveč samo enega organa. Ko pa pride služba in družina, takrat pa se umetnost in vse tisto okrog nje shrani nekam globoko v škrinjo. Vsa svečana epiteta se seveda v spominu obdrže, le nič živega in resničnega to ni, čisto brezpotrebna ropotija. In vendar je umetnost takšnega izvora, da resnično lahko napolni človeško srce z vseoživljajočo toploto. 30, 40, 50 let živi človek in morda ves ta čas ne okusi sreče, ki je darovana zemeljskim otrokom kot igra v zabavo, v pozabo, v sprostitev, v zbranost, v polet in molitev. Umetnost pač ne more biti v zabavo, v pozabo, v sprostitev, to je vendar profanacija umetnosti. In vendar ni profanacije, predragi. Srčna kultura, duša, umetnost, vse to ima namreč tako ponarejeno in skvarjeno lice, kot cesar, ki se mora na sliki modro držati. Zato bodi ravno tukaj povedano: kot so vera, upanje in ljubezen plodne kreposti edino takrat, če rastejo iz otroškosti in preprostosti, tako napolni srce lepota, resnica in dobrota tudi samo iz otroškosti in preprostosti. Zato je živemu umetniškemu valovanju škodljiva vsaka domišljavost i umetnikova i sprejemalčeva i kritikova. Kot je kdo v svoji skriti kamrici resnično nezlagan, tako nezlagano naj tudi umetnino sprejema. Le takrat se obogati za doživetje. S temi doživetji pa je zopet taka reč: doživetja so po svoji intenziteti večja ali manjša. Intenziteta pa se ne ceni po tem, kako tisto doživetje zaposluje njegova duha, temveč kako izpolni osebno bistvo. Konstatacija doživetja v zavesti tudi ni vedno potrebna. Vse te besede pa so zato važne, ker je vsiljeno napačno naziranje, kot da je samo tisto umetniško doživetje visokovredno, ki po svoji intenziteti razgiba duha ter recipročno razgiba tudi srce. Resnično pa obogati vsako umetniško doživetje, tudi najrahlejšo, človeško dušo in sicer zato, ker jo osreči. Osreči pa v umetnosti i žalost i veselje, mir i nemir, racionalnost i iracionalnost in vsa imaginarnost. Zato je praktična zahteva od umetnosti: osrečitev. Umetnost torej ni globoka samo takrat, če se izživlja ravno v težkih, tragičnih kompleksih, temveč tudi kadar se izživlja v smehu, v veselju, v lahkotnosti. To gre Slovencem le napol v glavo. Pa zopet ni tukaj mesta, da bi to razmotrivali.

Po vsem tem bi umetnost lahko marsikomu in v marsičem bila v živo hrano, v oporo, zdravilo in veselje. Tudi v teh časih pomanjkanja umetnost ni luksuz, temveč za mnoge, ki so izgubili vero, edina vodnica in rednica. Za nalašč in iz nujne potrebe je bil tukaj govor o umetnosti od takih strani, ki so drugje vse premalo poudarjene in radi njihove nekakšne skvarjenosti večina ljudi ne more imeti iskrenega, srčnega odnosa do umetnosti. V tej veliki duhovni in telesni stiski sedanjosti, ko se staro podira in novo še ni zgrajeno, kam pa naj človek položi svoje srce? Kajti podivjalo bo kot žival v ogradah pred velemestnimi klavnicami in človekovo čisto oko se bo razlilo, če ne bo

našlo utehe. Nova duhovna stavba še ni zgrajena (ali bo sploh na teh naših prvinah zgrajena?); umetnost pa raste iz dneva kot žito in je darovana zemeljskim otrokom kot igra v zabavo, v pozabo, v sprostitev, v zbranost, v polet in molitev. V teh težkih dneh morda vsaj ena streha.

Joško Brilej:

Marksova vrednostna teorija — delo edini vir vrednosti

I.

Lastninske razmere se morajo vedno kriti s produktijskimi razmerami. Težko je dvomiti o upravičenosti te trditve, ker ne pove ničesar drugega kot zahtevo, da je treba naravno pravne norme vedno znova aplicirati na spremenjene gospodarske razmere. Današnji produktijski način in posredno današnja tehnika silita kapitalistični sistem v kolektivizem, po shemi: družabna produkcija — kolektivna lastnina produktijskih sredstev.

Da pa spoznamo to nujnost, moramo točno analizirati današnji kapitalistični sistem. Točno in edino pravilno analizo kapitalizma pa nam poda vrednostna teorija. V kolikor predpostavlja sinteza analizo, v toliko je vrednostna teorija nujno potrebna za pravilno in realno gledanje na razvoj gospodarstva, v kolikor vpliva na nujnost razvoja človeško hotenje, v toliko je vrednostna teorija sila, ki pospešuje prehod iz kapitalizma v kolektivizem. Ta sila pa razvoj samo pospešuje, ne pa tvori. Kakor se zemlja ne suče okoli sonca, ker je tako spoznal Galilei, ampak bi se vrtela tudi, če bi nihče nikoli ne spoznal, tako vodi kapitalizem nujno v kolektivizem, če priznamo ali zavrnemo vrednostno teorijo. Samo da v prvem slučaju lahko razvoj pospešimo in hitreje rešimo protislovja kapitalističnega produktijskega načina, v drugem slučaju pa nujnosti in upravičenosti tega razvoja ne spoznamo, se mu upiramo, iščemo rešitve drugod, tudi v nasprotni smeri, četudi zaman.

Za pravilno in točno analizo kapitalizma je vrednostna teorija potrebna. Zato je njen pomen velik. Nauk o vrednosti je tako rekoč središče celotne ekonomske znanosti. Skoro vsi važni in težki problemi segajo s svojimi koreninami v vrednostno teorijo, n. pr. vprašanje razdelitve dohodkov, zemljiške rente, delavske mezde, obresti (Böhm-Bawerk). »Po pravici imenujemo vrednostno teorijo temeljni kamen znanosti o zakonih meščanske ekonomije. Kdor nima pravih pojmov o vrednosti, najenostavnejši kategoriji meščanske ekonomije, ta ima nujno tudi o ostalih kategorijah napačne pojme.« (Plechanov.) »Ravno vprašanje o vrednosti je osrednje vprašanje vse socialne ekonomije,« je dejal nekoč Ušeničnik. (Naša pota II., str. 79.) Kakor pa so vsi veliki možje edini v tem, da je vrednostni problem najvažnejši, tako pa vlada v reševanju problema največja zmešnjava. Eni trdijo, da je vrednost nekaj subjektivnega, drugi, da je nekaj objektivnega, tretji pa, da se vrednost sploh ne dá določiti.

Kaj pravi Marks, ki je že pred njim znano teorijo znanstveno dokazal in formuliral? S stavkom — delo edini vir vrednosti — ni hotel reči da bi bili n. pr. tvorni plodovi ali proizvodi samo sad dela in ne tudi zemlje, strojev itd. Nasprotno! Ko je socialno-demokratska stranka na svojem zborovanju, 1875. l. v Gothi postavila kot prvo točko svojega programa stavek: »Delo je

vir vsemu bogastvu in vsej omiki«, je Marks zavrgel to trditev in je učil: »Uporabne vrednosti suknja, platna itd., kratko, blago, so sestavljene iz dveh elementov, iz snovi, ki jo daje narava in iz dela. Ako odmislimo vso vsoto različnega koristnega dela, ki tiči v suknji, platnu itd., nam ostane vedno še materialen substrat, ostanek materije, ki se nahaja v naravi brez vsakega človeškega dela. Človek more postopati v produkciji slično kot narava sama, da namreč spreminja obliko ali formo materiji. Še več! Pri tem delu spreminjanja form ga narava stalno podpira. Delo ni torej edini vir od njega (namreč dela) produciranih uporabnih vrednosti, ni edini vir materialnega bogastva. Delo je njegov oče, kakor pravi William Petty, a mati mu je narava.« (Karl Marks, Kapital I., str. 10, 11.) Ali prav isto misel je povedal Leon XIII. z besedami: »Ne snov ne more biti brez dela, ne delo brez snovi«. (Rerum novarum n. 15.) In vendar trdi Marks, da je delo edini vir vrednosti. Torej Marks trdi neko protislovje! Ne! Marks namreč loči dvoje vrst vrednosti: uporabno in menjalno vrednost.

Uporabna vrednost je vsaka dobrina, ki je zmožna zadovoljiti kakršnekoli človeške potrebe, brez ozira na to, ali je v njej kaj človeškega dela ali ne. — »Uporabna vrednost se realizira v uporabi in samouporabi.« (Marks, Kapital I., 4. str.) Dr. Ude razlikuje v svoji sociologiji še dvoje vrst uporabnih vrednosti: Uporabne vrednosti, ki jih nudi narava brez vsakega dela, n. pr. zrak, voda, in uporabne vrednosti, katerih snov istotako nudi narava, a jih mora človek pred uporabo še obdelati, priličiti. To so tako zvane Arbeitsgebrauchswerte. O zadnjih pravi, da jih je Bog daroval ljudem in da se radi tega ne morejo prodajati. (Dr. Ude, Soziologie, str. 255/6.) Menjalna vrednost pa je razmerje, v katerem se dobrine med seboj menjajo. Delitev dela je imela za posledico menjalni proces. Posameznik namreč ne proizvaja sam vseh produktov, katere potrebuje za svojo eksistenco, marveč proizvaja samo ali vsaj večinoma produkte ene vrste in sicer več kot za svojo potrebo, z namenom, da jih zamenja za dobrine, ki odgovarjajo drugim potrebam. Dobrini, ki jo producent proizvede z namenom, da jo zamenja za drugo dobro, pravimo blago, medtem ko pravimo istemu produktu dobrina, ako je produciran za lastno uporabo. Danes, v času splošne delitve dela imamo nebroj menjalnih procesov, ki se sicer ne vršijo neposredno, t. j. ne zamenjavajo se med seboj dobrine same, menjavanje posreduje menjalno sredstvo — denar, ki sam na sebi nima vrednosti, marveč samo predstavlja menjalno vrednost kakega blaga. Zato nas menjalno sredstvo — denar ne sme v nadaljnjem razmotrivanju motiti. (Mnoge zelo »moti« ravno denar in jih pripelje do negacije vrednostne teorije!) Ako torej trdi Marks, da je delo edini vir vrednosti, misli vedno le na menjalno vrednost in ne na uporabno. Delo je oni faktor, ki določuje razmerje, v katerem se dvoje vrst blaga izmenja. N. pr.: Kmet potrebuje čevlje in da čevljarju 50 kg pšenice. Dobimo enačbo 50 kg pšenice = par čevljev. Da moremo postaviti to enačbo, morata imeti obe strani enačbe nekaj skupnega, rekli bi skupen imenovalc, sicer bi enačba ne bila enačba. Uporabni vrednosti, v katerih so vključene fizične in kemične lastnosti, sta različni, kakor sta različni formi obeh novih nositeljev uporabnih vrednosti. Pšenica, ozir. pozneje kruh zadovoljuje popolnoma druge potrebe kot čevlji. Torej je treba abstrahirati uporabni vrednosti, s tem pa smo abstrahirali vse materialne sestavne dele in obliko, ne samo to, abstrahirali smo tudi specifikacijo dela, torej čevljarско delo, poljedelsko delo ali kratko: formo dela in ostane nam še samo delo kot tako, t. j. potrošnja človeške delovne sile brez ozira na formo potrošnje. In ravno to nakopičeno delo določuje menjalno vrednost ali kratko — tvori vrednost blaga. Vrednost, kar je isto kot nakopi-

Blago
dobrina

10

čeno delo, je skupni imenovalac obeh faktorjev. »Uporabna vrednost ali dobrina ima samo zato vrednost, ker je v njej nakopičeno človeško delo.« (Marks, Kapital I., str. 6.) Človeško delo pa se meri po času, čas pa po znanih časovnih enotah. Če pa določuje vrednost blaga množina človeškega dela, potrošenega med produkcijo, bi se morda komu zdelo, da bo blago tem več vredno, čim bolj len in nesposoben je bil delavec, ker je potreboval za produkcijo tem več časa. Toda delo, ki tvori bistvo vrednosti, je enako človeško delo, potrošnja iste delovne sile. Celokupna družabna delovna sila, ki jo predstavlja celokupna vrednost blaga, velja kot ena in ista človeška delovna sila, čeprav sestoji iz nešteti posamičnih delovnih sil. Vsaka posamična delovna sila pa je enaka drugi posamični delovni sili, v kolikor ima značaj povprečne človeške delovne sile in kot taka producira in rabi torej za produkcijo blaga povprečen ali družabno potreben deloven čas.« (Marks, Kapital I., str. 6.)

Dr. Ude razlikuje, kot že omenjeno, dvojno uporabno vrednost: naravno, ki jo nudi narava brez človeškega dela in uporabno vrednost, pridobljeno s človeškim delom. Če zaznamujemo naravno uporabno vrednost z u , uporabno vrednost, pridobljeno z delom U , v njej nakopičeno delo z D , menjalno vrednost z M , potem je uporabna vrednost enaka vsoti naravne uporabne vrednosti in uporabne vrednosti, pridobljene z delom enaka $u+U$, potem je $D=M=u+U$. $u=0$ v slučaju, da je uporabna vrednost neplodna stvar, in se v menjalnem procesu ne računa. Kajti narava in naravne zmožnosti so dane od Boga in se ne morejo prodajati. Če pa je u radi naravnih sil in neodvisno od človeškega dela vrednostni prirastek, je u ravno tako 0. Ali se namreč vračuna pri zemljiški renti, ali pa moremo to zanemariti, v kolikor je bilo za pridobivanje potrebno človeško delo. Kajti pri naravnem vrednostnem prirastku je to, kar daje narava sama od sebe v primeri s tem, kar daje oplojena s človeškim delom, tako malenkostno, da moremo to zanemariti. To se pravi, da je v tem slučaju večji del u vključen v U . Zato smemo reči:

Pri izmenjavi se menjata naravna uporabna vrednost in uporabna vrednost, pridobljena z delom. Vrednost določujoči faktor pa je samo človeško delo, kajti samo delo ustvarja ekvivalente za izmenjavo. (Ude, Soziologie, str. 259-60.)

II.

Tako zastopniki objektivne vrednostne teorije. Nasprotniki vrednostne teorije dodajajo navadno še 3 faktorje, ki določujejo vrednost in sicer uporabnost in koristnost, potrebo v zvezi s ponudbo in povpraševanjem: končno še redkost. Sicer večina priznava, da je delo glavni vir ali causa efficiens vrednosti, poleg tega pa še zgoraj naštetih činitelji. »Bistven del vrednosti je pač od dela, a ne vsa vrednost.« Kljub temu pa se »vrednost meri tudi po koristi in uporabnosti; pa tudi po množini; če je kaka stvar redka, je tudi dražja.« (Ušeničnik, Sociologija, str. 355.)

Ako pa si te subjektivne, vrednost določujoče faktorje od bližje pogledamo, bomo videli, da niso tako trdni, kot to na prvi hip zgleda. Koristnost je vključena v uporabnost, kajti stvar, ki ni koristna, ni uporabna. Lahko bi seveda rekli tudi narobe, da stvar, ki ni uporabna, tudi nič ne koristi. Oba pojma se rabita vzajemno. Če točneje pogledamo, je koristnost kakor tudi uporabnost pogoj vrednosti, namreč menjalne. Kakor hitro pa vemo, da je uporabnost pogoj, potem tudi vemo, da uporabnost s koristnostjo ne more biti obenem in v istem oziru vzrok. Ločiti moramo namreč pogoj od vzroka. Ako hočem zvečer pisati v sobi, je neobhoden pogoj, da morem pisati, luč. Pa vendar vem, da luč ni vzrok mojega pisanja. Materielne dobrine so pogoj

za religiozno življenje, po Auguštinovem izreku: *gratia supponit naturam*, niso pa vzrok. Produktivske razmere so pogoj za religiozno življenje, toda historični materialisti pravijo, da so take in take produktivske razmere vzrok religioznega življenja. Z isto logiko, s katero trdimo, da je uporabnost tudi vir, vzrok in merilo vrednosti, dočim je samo pogoj, z isto logiko bi potem morali priznati historičen materializem, da je kultura produkt produktivskih razmer, dočim so z idealističnega stališča samo pogoj. Možgani so pogoj in sicer neobhodno potreben pogoj za mišljenje; če priznamo, da sta uporabnost in koristnost vir, vzrok vrednosti, potem moramo priznati, da so možgani vzrok *causa efficiens* mišljenja in ne duša.

Poleg tega pa sta uporabnost in koristnost 2 različnih vrst blaga tako različni, dispartni, da se sploh ne moreta niti primerjati, kaj šele meriti. Težko oz. nemogoče je meriti z istim merilom koristnost pšenice in čevljev, železa in platna itd., ker sta ravno koristnost in uporabnost popolnoma subjektivna pojma. Zato je mogoče meriti vrednost samo po delu, ko smo abstrahirali uporabno vrednost.

»Navadimo se strogo ločiti koristnost od vrednosti. Ekonomska znanost je možna samo pod tem pogojem. Koristnost in vrednost še daleko nista identična, niti samo primerljiva, trditi si upam, da sta si nasprotnostna pojma. Koristnost je dobrina, dobra lastnost, ki zadovoljuje naše potrebe. Vrednost je nekaj slabega, izvira namreč iz zapreke, iz težave, ki se nahaja med potrebo in zadovoljitvijo. Brez teh ovir in težav bi ne bilo potrebno nikakih naporov, da bi si pridobili uporabno dobrino; če bi imeli koristnih stvari in koristnost zastoja, bi pojem menjalne vrednosti nikoli ne nastal... V vsem, kar je sposobno zadovoljiti naše potrebe in želje, moramo ločiti dvoje: to, kar je napravila narava in kar je naredil človek: to, kar je neplačljivo in to, kar je plačljivo; dar božji in človeško delo, ali z drugimi besedami: koristnost in vrednost. V enem in istem predmetu more biti prvo neizmerno veliko in drugo skoro neopazno majhno. Medtem ko ostane prvo neizpremenjeno, se more drugo neomejeno zmanjšati in se dejansko zmanjša vsakokrat, kadarkoli omogoči genialna iznajdba, da pridobimo isto uporabno vrednost z manjšim naporom ali delom.« (Bastiat, *Harmonies économiques*, cit. po Hohoffu: »Harenwert und Kapital-profit«, str. 8.)

»Ves gospodarski napredek obstoja ravno v tem, da se uporabnost ali uporabna vrednost produktov zviša, menjalna vrednost pa zniža« (Hohoff, l. c.). To očitno dejstvo nasprotuje še bolj očitno trditvi, da bi bila uporabnost vir menjalne vrednosti.

Jasno je tudi, da ne more biti vir, *causa efficiens* menjalne vrednosti potreba in z njo zvezano povpraševanje in ponudba. »Če bi bila potreba vir vrednosti, odgovarja Hohoff, potem bi ne bilo potrebnih, revnih, pomanjkanje trpečnih. Če bi bila potreba ali povpraševanje vzrok vrednosti, potem bi moral producent plačati konzumentu vrednost; potem bi bil pravi producent vrednosti konzument blaga (Hohoff, str. 15.). S potrebo, ponudbo in povpraševanjem je v ozki zvezi redkost in gostota, kar ravno tako ne more biti vzrok vrednosti. Saj je vrednost v stvari sami, njeno notranje bistvo, redkost pa je le odnosen pojem in pojmi ne ustvarjajo dejanske vrednosti.«

Ločiti moramo vrednost od cene. Notranjo vrednost blaga tvori in določuje delo. Toda ta vrednost se vedno ne uveljavi celotna, oz. cena ne sovpada vedno z vrednostjo, posebno pa še ne v kapitalističnem sistemu. Cena namreč ni ničesar drugega kot v denarju izražena vrednost ali cena je zunanja vrednost, ki je pa odvisna od različnih vzrokov. Tako se n. pr. v kap. sistemu producira radi anarhije v celotni produkciji mnogo dobrin preveč, nad po-

trebo. Jasno je, da se celotna količina blaga ne more prodati, t. j. spraviti v menjalni proces, zato se neka količina v odvišnem blagu zgoščenega dela ne šteje kot delo, ker je bilo nesmiselno, neracionalno in zato predstavlja blago na trgu mnogo manjšo količino dela ali vrednosti, kakor se ga pa je dejansko za njegovo produkcijo uporabilo. Potreba določuje tedaj samo množino produkcije, nikakor pa ne vrednosti produktov samih. »Zato je pogoj vsake racionalne produkcije znanje potrebe, da se ne producira niti preveč niti premalo. Ravno ta pogoj pa manjka današnjemu kapitalističnemu podjetniku. Zato ni čudno, da se v današnji nebrzdani, anarhistični produkciji kažejo pojavi neracionalne produkcije vrednosti, ki se od racionalnega pojma vrednosti odmikajo in stojijo z njim v nasprotju. Toda ti pojavi ne dokazujejo nepravilnosti in nezmislivosti vrednostne teorije, marveč samo nezmiselnost in anarhijo današnjega produkcijskega načina.« (Hohoff, 20. str.) »Vulgarna ekonomija pa v resnici ne dela ničesar drugega, kot »znanstveno« tolmači kapitalistične produkcijske razmere, jih sistematizira in apologetizira. (Marks, Kapital III. str. 352.)

France Šmon:

Kje je nejasnost, nedoslednost in nezavisnost

»In vendar, kljub vsem simpatijam s katolími gledam na ta mladi katolíski rod, vidim v njem še toliko duhovne nejasnosti in nedoslednosti, še toliko zavisnosti.« — Lojze Ude v »Krizi« Lj. Zvona, str. 37.

V zadnjem času, ko mi dopuščajo razmere, da prebiram slovensko narodnostno literaturo in premišljam o svobodomiselnosti in njenih dobrotah, ki smo jih že deležni in ki se nam še obljubujejo, se čudim nejasnosti in nedoslednosti v tem pogledu. Nejasnosti v osnovnih pojmi, tako glede svetovnega nazora kakor glede splošnega človeškega in narodnega udejstvovanja. In nedoslednost v poznanju in kritiki vseh življenjskih področij in velikih gibanj in vrednot današnje dobe. Zdi se mi, kot da se vedno večji krog slovenske inteligence, odcepljene od slovenskega naroda — po miselnosti in teženjih — pogreza v neko mračno suženjstvo Svobodnega Razuma in da je pri njega oboževanju izgubila vsak up, ga namenoma zavrgla, da še kedaj najde resnico. Vse je relativno, se dá ovreči, teorije se bijejo s kompleksi idej, vse je subjektivno, individualistično, z eno besedo nerazumski kaos. S tem je oblagodarjena naša elita in s tem hoče osrečevati in osvoboditi narod. Narod, ki je še »neprosvitljen«, ki je še ujet in ki ga še lovijo v onesrečujoče dogme, zapisane smrti.

Znova vstaja poganški bog subjektivizma in racionalizma, znova laži-pre-roki barvajo z rdečilom trhlo zgradbo duhovnega egoizma, njim ob strani pa se smeje liberalni bog Mamon, ekonomski izrodek subjektivistične miselnosti. Drevo spoznanja dobrega in hudega tudi v XX. stoletju poraja iste sadove: prokletstvo zaslepljenosti razuma in prokletstvo anarhije družabnega življenja.

Subjektivizem na Slovenskem stopa v novo fazo, v borbo za slovenstvo radi slovenstva. Negira dogmatizirano resnico in sam dogmatizira in izhaja iz nove, o kateri ni debate. Le o tej je ne dopusti, izvaja jo pa o vseh ostalih.

*Dobro in
ločeno*

Bori se proti onim, ki verujejo v religiozne ali socialne in zagovarja ono, ki so jo odkrili »najsvoobodnejši« naša ljudje. To se mi zdi čudno dosledno. Le kako, da morejo zameriti onim v svojem taboru, ki so drugačne misli in svobodoumno obračajo plašč po vetru. Svobodoumnost, kako si nedosledna in nesvobodoljubna!

*

Človek usmerja vse svoje delo in stremljenje po smislu svojega svetovnega nazora. In ta je pri ljudeh, o katerih je tu govor, ta-le: »Resnična osnova (drugače „idejna esenca“) svobodomiselstva je individualistična svobodoumnost, to se pravi odklanjanje dogmatizma, vseh privzgojenih in pricepljenih in nedotakljivih resnic in zavest, da ima vsak človek pravico, če ne dolžnost, graditi in preustvarjati svoj svetovni in religiozni nazor po zahtevah svoje narave. Ta svobodoumnost ne zanika religioznosti, a zanika religije, kolikor niso svobodno izbrane, ne zanika ne duha, ne resnice, marveč odklanja vsako prisilno vero bodisi v duha, bodisi v materijo, zavrača enkratno razodetje in veruje v trajno vršeče se razodevanje, v katerem učestvuje vsakdo, ki svobodno in iskreno išče svojo resnico. Iz tega razloga odklanja prav tako katolištvo kakor marxizem, ki postaja dogmatičen, in priznava samo svobodo duha, strpnost in spoštovanje do vsega resničnega, iskrenega in globokega...« (J. Vidmar. »Lj. Zvon« 1932, str. 540 sl.) Intemu nazoru se priključuje pet novih stebrov slovenskega revolucionarnega meščanstva, že omenjeni Vidmar, dalje Albrecht, Kozak Ferdo, Stanko Leben in Lojze Ude. Saj čitamo v njihovi izjavi koncem brošure »Križa Lj. Zvona«: »V današnjem naskoku dogmatičnih orijentacij bomo stali na strani svobodnega duha, čigar dognanja in spoznanja bomo uveljavljali v vrvežu sedanjih dogmatskih sistemov, bodisi konfesionalnih bodisi socialnih« (str. 61), »ki prihajajo iz religioznih, gospodarskih in razrednih središč« (str. 60). »Kajti vse ideje največje in tudi najbolj pereče, so se spočenjale in se bodo tudi poslej rodile samo iz nemira, nezadoščenosti in velikega koprnjenja svobodnega duha« (61, 62, podčrtal jaz).

Poglejmo zdaj kritično kakšna jasnost, doslednost in nezavisnost vlada v teh nazorih. Jasnosti, ki jo eden podpisanih na tej izjavi tako smelo odreka mlademu katoliškemu rodu, vraslemu iz mladinskega gibanja (str. 37). In kje je v teh nazorih socialnost, do katere mora nujno zavzeti neko stališče vsak pokret v današnji dobi velikih socialnih bojev.

Jasnost si more lastiti le tisti nazor, ki je svetoven, ki z jasnostjo odgovarja na vsa vprašanja in dogajanja človeškega življenja, ki objektivno gleda na svet, človeka, vesoljstvo, njih izvor, zakone in namene. Ki je vreden, da se ga oklene človeštvo, ker mu zagotavlja mirno, srečno življenje, po katerem ima z eno besedo življenje smisel, po katerem se »splača« živeti. Takih svetovnih nazorov skuša biti danes več, objektivni je seveda le eden. Njega velja iskati z vso dušo, z vsem srcem in mišljenjem. Ta svetovni nazor se ne spreminja z ozirom na razne nazore, z ozirom na vsakokratno dispozicijo svobodnega razuma. Vse to so gornji svobodnomisleči dognali in priznali, glede ene panoge človeškega življenja, narodnosti. Ona obstoja ne glede na to, kaj si kdo o njej domneva, ona je ena izmed »naših duhovnih osnov in naše bitnosti, brez katere nam ni življenja« (str. 61), je z drugim tehničnim terminom naravna dogma. Je resnica, ki jo morajo vsi priznati, po njej uravnati svoje življenje. Da bi imelo vse naše narodno udejstvovanje smisel in uspeh, se moramo zanjo boriti, jo uveljaviti. Popolnoma pravilno. Toda kje je za vse to kriterij, da se ne zmotimo? Li more za tako važno odločitev zadostovati medij, kot ga nudi ta nazor, »notranja svoboda« in »svoboden duh«, ki sta

ste že tolikokrat motila in porajala zmotne teorije? Ne, v tem ni zadostnega, jasnega vseprepričevalnega kriterija za tako važno naravno resnico. Ako je to resnica, ne teorija in se ne motimo, je vprašanje, odkod vsa ta narodna dejstva, odkod nezmotnost človeškega razuma v tej stvari? Če je teorija, ni vredna naše življenjske borbe, ker jo lahko jutrišnji dan ovrže.

Ni pa že ta resnica, ki seveda ni plod razuma in svobodnega duha, ves svetovni nazor. In še ta resnica, do katere so se dokopali, ne odgovarja na vsa vprašanja glede tega problema. Odkod izvira narodnost? Kakšni so njeni naravni zakoni? Kakšen namen ima?

Kaj ima trenutno in kaj bo imel nekoč narod ali poedinec, ko ga sploh več ne bo, od tega, da mu je bila nekoč dana ali kratena pravica svobodnega udejstvovanja?

Svetoven nazor? Svobodoumnost? Edino prava me t o d a iskanja resnice je, če se ugotavljajo in afirmirajo brez predsodkov dejstva, nikakor pa ni to nazor. Ako je resnica, so jo že našli in jo bodo še izpolnili, so že živeli po njej v svojo in narodovo blaginjo in tudi mi živimo. Ako objektivne resnice ni, je vse nesmisel, kaos. Žival živi po nagonu in doseže smoter, človek pa naj pogumno prenaša tragiko, da se še v vseh tisočih let vkleknjen v »suženjstvo« dogem in resnic ni ničesar naučil, naj trpi muko, da še danes ne zna živeti? In naj čaka, da mu jo odkrijejo ti oboževalci zmotnega Razuma? Pa kaj naj store tisti, ki nimajo prilike, da se dokopljejo do tega svobodoumnega mišljenja? Ti naj trpe suženjstvo teh teorij radi teorij?

Z doslednostjo je še huje. Neko doslednost lahko priznavamo materializmu, zlasti historičnemu. Nemogoče pa je to pri »nazoru«, ki je lahko izhodišče za najbolj protislovne »svetovne« nazore, ki priznavajo le čutnost ali tudi nadčutnost, materijo ali tudi duha, religijo ali le ateizem. Vse je dovoljeno, le dogmatizem je preklet. Li s tem negirajo sami sebe in svoje narodnostne dogme? Res nedoumna nedoslednost. Kakšen greh nad narodom, ki mu tako jemljejo neizpodbitno resničnost. So li oni še potem svobodoumni, ko so zašli v tako nesvobodno dogmo?

Doslednost pa me predvsem zanima pri njihovi kritiki mojega svetovnega krščanskega nazora in nazora mojih tovarišev krščanskega mladinskega gibanja, ki ga imenujejo naravnost škodljivega slovenstvu, ker postavlja nad narod še nekaj višjega, kar je rodilo, mu daje smisel in silo za uveljavljanje in izživljanje. Kajti narod naj bo sam sebi namen. Sile, ki bi urejala in vodila narode, ni. Boj za obstanek. Ako manjši podleže, se mu ne godi krivica, ker ni nihče položil v narode za vse enakoveljavnih norm. Da vsi narodi, vesoljno človeštvo niso nekaj vrednostno višjega, kot posamezen narod. Da ne sme vse narode obsegajoča in afirmirajoča in v višji organizem združujoča (cerkev) religija ničesar odločati prav pri slovenskem narodu? In da, če se je mladi katoliški rod povzpел do tega višjega in še vse druge religiozne momente obsegajočega krščanskega svetovnega nazora, ni več svobodoljuben, ampak, kot se svobodnomisleči ne bodo prav nič čudili, bo postal nova suženjska generacija dogem katoliške cerkve?

Očividno je, da je ta Udetova domneva v protislovju z ogibanjem »vsega neresničnega, brezvestnega, pristranskega in neokusnega, ki tako silno obvladuje vse naše življenje«, kot izjavlja za svojo nalogo v bodočem narodnem delu (str. 63 l. c.). Nikar naj ne misli, da mi nismo bili dovolj svobodoumni v iskanju resnice. Tudi mi smo si zastavljali vprašanja in iskali resnice »tudi preko (ne mimo) dogmatičnega sistema katoliške cerkve in preko papeških enciklik« (str. 37, seveda Ude dogme in enciklike meče v isti koš). Samo, ker je bila pot iskanja polna resnicoljubja, smo resnico tudi našli tam, kjer je, v

religioznih in socialnih dogmah in nismo zašli v nedogmatični svobodomiselni kaos. Afirmiramo edino pravilen integralen svetovni nazor, ki nam rešuje vsa vprašanja to- in onostranosti, ki daje smisel našemu, predvsem socialnemu udejstvovanju. In zdaj se dvigne človek, ki se je sam v svojem svobodoumju ognil krščanske resnice in poteptal v blato Karibdo edino pravilnega krščansko marxističnega gospodarskega nazora, načelno nedogmatik in kljub temu narodnostni dogmatik in nam zaluči v obraz nejasnost, nedoslednost, zavisnost in verjetno hinavščino v bodočem udejstvovanju. Predaleč bi me zavedlo, če bi se spuščal v dokazovanje jasnosti in doslednosti svoje resnice. Naj končam to stvar s tem, da tudi njemu odrekam vsako svobodoumnost, da je že tudi on prekoračil meje svoje metode in v narodnostnem oziru zašel v nam podobno »zmoto«.

O zavisnosti in socialnosti pa prihodnjič.

V. P.:

Italija — Jugoslavija

Inventura evropskih problemov.

Carlo Sforza razpravlja v svoji zadnji knjigi »spominov«, kakor bi prav za prav nemara najboljše skupno označili njegove vse doslej izišle knjige, o enem za nas Slovence najbolj perečih problemov, ki ga Sforza izraža v diplomatskem slogu: Italija — Jugoslavija. Lahko bi v kratkem podal izčrpen pregled celotne Sforzine »inventure evropskih problemov«. Vendarle se mi to ne zdi primerno, ker obsegajo navsezadnje le vzroke in potek evropskih dogodkov, ki so na splošno precej znani. Čisto točno pravi Jean Prevost v »Histoire de France depuis la guerre«, da so v takih in podobnih razkritjih končno skoroda le stvari, ki sodobnikom niso bile neznane, a se tu pa tam niso mogle in niso smele javno govoriti. Zdi se mi, da so vzroki najglobljih evropskih nasprotij v teh in že prejšnjih Sforzinih izvajanjih komaj načeti. Ne rečem pa, da ne bi nudila močne vzpodbude k razmišljanju o tako negotovi bodočnosti zlasti srednje Evrope.

Sforza je trd Italijan. Menda se prav zato tako pogosto opravičuje, češ, kako težko je sodobniku, ki je bil ali pa je še v mreži političnih in nacionalnih strasti, pisati zadosti objektivno. Često tudi poudarja svojo liberalnost, raz katere da presoja in motri vprašanja. Prav tako se ponaša z dobrim poznanjem predvsem srednjeevropskih in balkanskih razmer. Vendarle dokazuje prav glede nas Slovencev, ki smo skoraj pred vrati Lombardije in Milana, svoje popolno nepoznanje. Ali pa je hotel s to ignorantsko gesto spraviti s sveta zanj — prepričanega demokrata in liberalca — tako neprijetno dejstvo: da je namreč Italija prav pod njegovim vodstvom oplenila Slovence in Hrvate za čez pol milijona ljudi in za njihovo morje. Seveda označa to Sforza po drugi strani kot neko prav po njegovem prizadevanju ugodno sklenjeno politično kupčijo. Kljub temu prihaja z mišljenjem izraženim v tem delu izvajanj in z mnenjem, izraženim v drugih podobnih stvareh, — v silna načelna nasprotja. Tudi temu politiku so principi svobode, samoodločbe narodov in demokracije, na katere se tako prepričevalno sklicuje, le olupševalna sredstva.

Svetovna vojna.

Poglejmo: Najprej, kaj pravi v oddelku: Italija — Jugoslavija. — V politiki neke države napram državi-sosedi so pogosto trajni elementi, ki se zde kot neka nacionalna dediščina. V Italiji pa so doživeli odnosi med njo in Jugoslavijo velike spremembe. Zato je potrebno razložiti zgodovinske in psihološke vzroke, ki so povzročili v Italiji tako močne razlike v gledanju na razmerje med tema dvema državama. Toda jaz sam sem povzročil odločilen preobrat v italijansko-jugoslovanskih odnosajih. Omejiti se hočem zato le na navedbo suhih dejstev, da se ne bi zdelo kot bi se hotel opravičevati. Vsak nepristranski opazovalec ve, da se je izjavila Italija ob izbruhu vojne l. 1914. nevtralnimi. Že prej sem obrazložil, da je dunajska vlada s pripravami za ultimatum Srbiji brez predhodne obvestitve Italije prekršila bistveni pogoj trozvezne pogodbe. Italija je nato začela razmišljati o pogojih in ciljih, zaradi katerih bi vstopila v vojno na strani antante. Bile so v glavnem tele točke: 1. Če smatra antanta za glavnega sovražnika Nemčijo, ne sme pozabiti, da je pravi povzročitelj krize — Avstrija. 2. Vstop v vojno istočasno z Rumunijo. 3. Razmaknitev Italije do njene naravne meje — Alp in okupacija nekaterih dalmatinskih otokov brez teritorialnih zavzetij v pretežno slovanski Dalmaciji. 4. Vodstvo vojne v stalnem političnem in vojaškem sporazumu s Srbijo, ki ima prav tako kot Italija največji interes na tem, da habsburška monarhija izgine. 5. Po vojni pa nadaljevanje politike sodelovanja z Beogradom, da se zagotovi Italiji politični vpliv na vzhodu. San Giuliano, tedanji zun. minister, pa je oktobra 1914. umrl in njegov naslednik je bil Sonnino, edini izmed vodilnih mož v Italiji, ki so ob izbruhu vojne računali z možnostjo, da gre Italija v vojno na strani osrednjih velesil. Sonnino je bil človek, ki je mogel predvideti le neposredno dane možnosti in ki se je najboljšje počutil na tleh »realnih dejstev«. San Giuliano je spoznal, da se stari svet podira in da bo nastalo nekaj novega. Sonnino pa ni računal z možnostjo razpada avstrijske velesile in z nastankom nacionalnih držav, kakor jih je napovedal Mazzini že l. 1850. — Sonnino je bil odnos do Avstrije golo pravno vprašanje in se je krčevito držal besedila pogodbe. Čl. 7. te pogodbe je namreč določal za slučaj zaželeno spremembo »statusa quo« na Balkanu »s prehodno ali trajno zasedbo« — predhodni sporazum o medsebojnih odškoditvah. — Grof Berchtold pa je iznašel za avstrijsko invazijo v Srbijo mesto »prehodne« — »momentano« zasedbo. Kot odškoditev si je dal zato Sonnino v londonskem paktu izgovoriti znaten del Dalmacije. Zato bi moral vedeti, da že samo zaradi tega ni računati na kako trajno zvezo s Srbijo, temveč nasprotno z njenim so-
vraštvom.

Italija in Jugoslavija med vojno.

In res je moral že ob vstopu Italije v vojno ugotoviti Cadorna, da se ne da doseči s srbsko armado zaželenega sodelovanja. Pozneje v razgovorih s srbskimi politikami in generali nisem dobil od njih zadostnega opravičila za njihovo vojaško nedelavnost. Le enemu izgovoru se nisem mogel izogniti. Povedal mi ga je Pašić in generali so mu pritrdili: »Z londonsko pogodbo more Avstrija prepričati svoje slovanske čete o potrebi nastopa za monarhijo, da se zabrani italijanski imperializem, ki si je že izgovoril pol Dalmacije z 90% slovanskega prebivalstva.« — Pozneje pa je preprečil vojaško sodelovanje Sonnino sam. Italijanski in francoski vrhovni štab sta se dogovorila, da se pošlje na srbsko fronto močna zavezniška armada; Cadorna je upal na uspeh na Krasu, odkoder bi morali Avstrijci umakniti del čet. Francozi so celo pristali na italijanskega generala kot poveljnika. V zadnji minuti pa se je zo-

perstavil Sonnino. — Srbsko nedelavnost l. 1915. so zakrivili belgrajski politiki. Hrvatski voditelji v inozemstvu so se zdeli vsaj nekaj časa bolj nedelavni in manj nezaupljivi. Zato sem jim dejal v Švici: »Vi se bojite londonskega pakta. Gotovo pa razumete, da boste imeli tem večjo pravico do pametne revizije, čim bolj bo srbska stran vojaško aktivna.« — Seveda sem o teh in podobnih razgovorih poročal Sonninu; ta pa je dejal: »Delajte naprej, kakor najboljše veste; meni pa tega ne pravite.« Sonninova nenaklonjenost napram vzhodnim zaveznikom se je pozneje še stopnjevala. Na macedonski fronti je bilo stalno koli 70.000 Italijanov, ki so bili vedno v najbolj pristržnih odnosih s Srbi. Vendar se ta armada oficijelno ni smela nikoli imenovati drugače kot 35. divizija. Ker igrajo v zunanji politiki vlogo tudi imena, sem ponovno pritiskal, naj bi se armada imenovala »italijanska«, a Sonnino je stalno vložil svoj veto. Hotel je pač pomagati Srbiji, a to naj bi ostalo prikrito. — Sonnino je mislil, da bo vojske hitro konec, kar dokazuje londonski pakt s posojili, ki so mogla zadostovati le za nekaj tednov. Računal je, da se bo vojska končala z ohranitvijo habsburške monarhije in je odklanjal vsako misel, da bi se mogla vojna drugače izteči kot si je on zamislil.

Razpoloženje po vojni.

Po vojni bi si Italija lahko rekla, da njenih 500.000 sinov ni zastonj padlo. Kajti ne bi dosegla le svojih naravnih meja, ampak bi z razbitjem Avstrije dobila tudi svobodo diplomatskega razmaha; pred vojno je imela Italija vedno vezane roke že s tem, da je morala biti ali zaveznica ali pa sovražnica Avstrije. Razbitje Avstrije je povečalo internacionalen vpliv Italije, katerega tudi vsa vrtoglavost fašistične diplomacije ni mogla uničiti. Vsaj v srednji Evropi in na Balkanu ne. Po mojem svoječasnem načrtu bi bil tu italijanski vpliv prevladujoč — in sicer v interesu organizacije miru. — Sonnino pa je bil mnenja, da bi se Italija zaman borila in bi bila ogoljufana za sadove zmage, če ne bi zavzela Dalmacije. Odveč bi bilo govoriti o tem, kako je bilo glede Dalmacije in Reke na mirovni konferenci. Čisto razumljivo je, da je znaten del italijanske javnosti, potrjen v zmoti po pregorečem tisku, smatral zmago za »okrnjeno« in pripisoval krivdo tudi vzhodnim sosedom. Sonninova politika je šla za tem, da se zasede Dalmacija in da se Italija na vzhodu zapre z živo mejo. Nespametna cenzura je med vojno prikrivala Italijanom, da hočejo Dalmatinci ostati Slovani.

In tudi ni bilo čudno, da so bile po 4 letih nasilnosti in trpljenja pozabljene velike besede Mazzinija, ki je napovedoval osvoboditev cesarski Avstriji podvrženih narodov. Pretiravanja mladega slovanskega nacionalizma so seveda tudi izborno služila sovražni propagandi italijanskih nacionalistov v Italiji proti Slovanom. Pa saj je tako vedno in povsod, bodi v Italiji, bodi v Jugoslaviji, v Franciji ali v Nemčiji: nasprotujoča si nacionalizma sta potrebna drug drugemu, si med seboj najbolj pomagata.

Sforza — italijanski zunanji minister.

Junija 1920 sem prevzel zunanje ministrstvo in izgledalo je, da bom šel čisto v druge smeri kot moja prednika Tittoni in Scialoja. Pa to je bil le videz. Tittoni ni zavrnil jeseni l. 1919. predloga Lloyda Georgea, naj bi se potegnili meja nekaj kilometrov za Trstom. Scialoja je bil pripravljen potegniti mejo čez sredo Istre. Jaz pa sem bil mnenja, da mora Italija — katera je doživela že toliko vpadov — do-

biti po štirih letih vojne in spričo $\frac{1}{2}$ milijona mrtvih svojo popolnoma naravno mejo — Alpe. Po drugi strani pa sem bil pripravljen popustiti glede Dalmacije in zaradi višjih in trajnejših interesov prevzeti nase to nepopularnost. — Na konferenci v Spa (julija 1920.) sem izvedel dejanske namere beogradske vlade in sem ji tudi razložil svoje mnenje. Tam sem namreč sprejel Trumbića, zunanjega ministra sosedne kraljevine, katerega sem spoznal že ob priliki podpisa krfskega sporazuma med Hrvati in Srbi. Tu v Spa sem začel ustvarjati tisto ozračje, iz katerega je nastala pet mesecev pozneje rapalska pogodba.

Konferenca v Rapallu.

Brž ko je prodrlo po Evropi prepričanje, da so krajevni nemiri po Italiji le osamel izrodki povojnega razporeditve in da se ni bati boljševizma, sem sklical jugoslovanske zastopnike, da končno enkrat uredimo jadransko vprašanje. — Ameriški zgodovinar Shotwell je poročal o nekaterih dramatičnih dogodkih teh pogajanj, pravi Sforza. Ta Amerikanec pravi namreč v nekem eseju, kako zelo različno je bilo Sforzino mišljenje o Dalmaciji in sploh o razmerju napram Jugoslaviji od gledanja drugih tudi vplivnih italijanskih politikov. »Spoznal je,« pravi Shotwell o Sforzi, »da je za napol uničenimi spomeniki benečanske kulture na skalnatem dalmatinskem obrežju bogata dežela in da biva tam neupogljiv rod, ki bo morda že jutri v Evropi nekaj pomenil. To prepričanje ga je gnalo, da je z vsemi silami delal za poravnavo srbsko-italijanskega spora. To poravnavo je tudi dosegel, in sicer z rapalsko pogodbo, ki je morda največji triumf njegove karijere. — Pozno ponoči so se sestali 9. novembra 1920. grof Sforza in jugoslovanska ministra Vesnić in Trumbić v neki vili blizu Rapalla, da po dveh letih po končani vojni uredijo razdelitev tistega ozemlja habsburške monarhije, ki leži ob obalah Adrije. Sforza je pogajanja v običajnem stilu diplomacije odklonil. Šlo mu je za spravo med dvema narodoma, ki naj bi se končno razvila v neko zvezo. Ponudil je tedaj Jugoslovanom celo Dalmacijo (razen Zadra), na severu pa je zahteval naravno mejo — Alpe. Jugoslovanski ministri temu niso hoteli pritrčiti. Sforza je končal razgovor s pozivom, naj prevzamejo jugoslovanski ministri nepopularnost te ureditve nase z istim pogumom, kot bo to storil on; kajti v tem vprašanju ni za obe strani popularne ureditve. Po teh besedah se je obrnil in zapustil vilo, kot bi dokončno prekinil. Drugo jutro pa je jugoslovanska delegacija italijanski načrt sprejela in dva dni kasneje je bila podpisana rapalska pogodba.« Tako Američan Shotwell. Sforza pa nadaljuje:

Rapalska pogodba

je dala Italiji boljšo mejo v Alpah, kot pa jo je imela rimska država; dalje celo Istro, otoka Lušinj in Krk, predprave za dalmatinske Italijane in Zader. Zraven pa še neodvisnost Reke, ki je po dolgem prepiru postala pravo italijansko mesto, vendar pa ji je ostalo toliko samostojnosti, da bi mogla biti skupno središče jugoslovanske in italijanske trgovine. Fašizem pa je tudi Reko upropastil. — Vendar je bil moralni uspeh rapalske pogodbe v glavnem ta, da je bila to prva pogodba, ki je bila sklenjena s trdnjo voljo, da bosta v bodoče obe državi sodelovali. — Dvanajst dni za tem sem odgovoril v parlamentu na vprašanje, zakaj nismo več zahtevali: čeprav bi bilo za nas stokrat ugodnejše, bi se po mojem mnenju z večjimi zahtevami pregrešil zoper bodočnost Italije.

Fašizem,

prišedši na vlado, skoraj v nobenem zunanjepolitičnem vprašanju ni imel kakega stališča. Drevil je iz ene skrajnosti v drugo; kot v drugih zadevah, tako tudi v razmerju z Jugoslavijo. Začel je s politiko prijateljskih stikov. Ti stiki so bili naravnost tako prijateljski, da je celo v tako ukročenem parlamentu kot je fašistični nekega dne vendarle zaklical poslanec Giunta, ki ni mogel več zdržati: »Saj to je vendar nadaljevanje Sforzine politike!« In res je kmalu potem nastala cela vrsta nesporazumljenj, — Giuntin izpad je morda tudi doprinesel svoj delež k temu. — Ti nesporazumi so imeli pogosto navidez nevaren značaj. V resnici pa italijansko ljudstvo vsega ni vzelo tako zares, kakor je sploh več ali manj skeptično tudi nasproti drugim fašističnim spremembam.

Velika Jugoslavija in Italija.

Nazadnje prevladajo vedno le višji interesi kake države. In dokler je Italiji na tem, da obdrži zmago nad habsburško monarhijo, mora tudi pristopiti, da tvorijo narodi, ki so ušli izpod germansko-madžarskega hlapčevstva, svoje nacionalne države, katere je želel že Mazzini v temnih letih risorgimenta kot predpogoj in kot posledico svobodne Italije. Še več: evropska zgodovina kaže več kot en primer za to, da želijo diplomati velikih držav imeti za sosedo le majhne države. Prav nasprotno temu pa more svoje moči in življenjske sile zavedajoča se Italija le z veseljem pozdraviti, če bi se staro sovraštvo med Srbi in Bolgari umaknilo prijateljstvu, ki bi postalo zarodek svobodne zveze vseh jugoslovanskih dežel, ne da bi ena izmed njih zahtevala zase vodstvo in razsojo sporov. — Nazadnje pa priporoča nam »sosedom« študij risorgimenta. Enotnost Italije da se je mogla tako hitro utrditi le zaradi nesebičnosti Piemonta, ki je za osvobojenje vse žrtvoval in se, opustivši vse predprave, zлил z Italijo.

Pariz — Rim — Beograd.

Prav tako je vredno omeniti Sforzina izvajanja o Jugoslaviji v zvezi s francosko-italijanskimi odnošaji. L. 1923., pravi Sforza, ko je bil fašizem že na vladi, je izšel iz Rima prvi predlog za trozvezo med Francijo, Italijo in Jugoslavijo. Ta vzpodbuda je zamrla. Koncem l. 1925. pa je prevzel iniciativo beograjski zunanji minister Ninčič. Ta Srb je bil vnet pristaš politike sporazuma in diplomatskega sodelovanja med Rimom in Beogradom, kakršno sem upeljal jaz z rapalsko pogodbo. Takrat so šli predlogi iz Pariza v Rim; sedaj pa je fašistična vlada navajala vse polno zaprek in pozvala Beograd, naj sklene z njo pogodbo brez sodelovanja tretjega. Beograd, boječ se izolacije, se je začel pogajati istočasno z Rimom in Parizom. Le-tu so bila pogajanja kmalu pred zaključkom, a Briand je iz vljudnosti hotel počakati izid rimskih razgovorov. Zdelo se je, da bodo tudi ti kmalu zreli za podpis, zato je Briand pogodbo z Jugoslavijo le parafiral, da bi tako pustil italijanski vladi prednost. To parafiranje je bilo leta 1926. in 1927. ponovljeno in s tem ponudena možnost sporazuma Rima z Beogradom. In predno je l. 1927. Briand pogodbo podpisal, je poldrug mesec preje o tem in o vsebini pogodbe obvestil Rim. Briand je bil zatrdno pripravljen priznati Italiji na vzhodu mesto in stališče, ki ga je hotela. Toda prestiž in zunanji videz igrata pri osebnem režimu vlogo, ki pogosto škoduje resničnim interesom dežele. Gotovo bi pogodba med tremi bila za Italijo mnogo ugodnejša in bi ji res mogla zagotoviti znatne

koristi. — Nato znova poudarja pravico novih nacionalnih držav do življenja, ponovno se sklicujoč na Mazzinijeve izjave l. 1850. In čeprav so se zgodile v teh državah napake in ekscesi, vendar bistveno ostane. »Rapallo je ugotovil, da se mora pol milijona Slovanov poitalijančiti, ker bivajo na naši strani Alp. To pa se je zgodilo le zato, ker sem predložil, da je nad nami vsemi še vedno habsburška nevarnost in da je prijateljstvo in dobrohotnost velesile, kakršna je Italija, pač vredno nekih žrtev.«

Sforza za samoodločbo narodov.

Sedaj pa je prav, da tudi mi napravimo malo inventure v arzenalu Sforzinih načel. Kajti na drugem mestu, namreč v »poljskem problemu«, ta diplomat čisto drugače govori kot glede problema razmejitev z Jugoslavijo. Gre za Šlezijo, ki se je morala v smislu mirovne pogodbe razdeliti kakor bi pokazal plebiscit. In tu pravi: »Gotovo so bili argumenti Nemčije, ki se je sklicevala na gospodarsko enotnost ozemlja, zelo tehtni. Vendar — tudi Italija se je ustvarila na podlagi plebiscita in narodnostnega načela. Zahtevati od italijanskega ministra, da več dá na gospodarsko povezanost kot pa na razločno voljo pol milijona Šlezijcev, da postanejo poljski državljani, bi se reklo prav toliko, kakor zahtevati od njega priznanje, da bi bilo za Trst in Trient boljše, če bi spadala pod Avstrijo. Možno, toda Battisti je bil pripravljen iti na večala za to, da bi bil Trident italijanski, čeprav je vedel, da bi sadje s svojega vrta boljše prodajal v Avstriji kot v Italiji.«

Bolj pač tudi mi ne moremo oporekati grofu kakor si sam. Le to bi še pristavili: Da je zelo čudno, da je v zvezi z razpravljanjem o odnosih med Italijo in Jugoslavijo v svoji l. 1933. izišli knjigi čisto pozabil vsaj omeniti že večletno strašno zatiranje Slovencev in Hrvatov »na italijanski strani Alp«. Da prav nič ni v tej njegovi »inventuri« o tistem velikem znamenju 5 slovenskih in hrvatskih fantov (ne le enega), ki so bili pripravljeni stopiti pred nabite puške. Zakaj grof Sforza tudi o tem ne piše svetu?

Prav nič ni bil naš namen, da bi polemizirali z diplomatom, ki uživa nesporen mednarodni ugled. Ob tej njegovi knjigi se nam je zdelo le prepotrebno ugotoviti dejstva in dogodke, ki moramo mi Slovenci o njih globoko razmišljati in si jih trdno zapomniti.

Šušteršič Miloš, cand. phil.:

Proletariat in inteligenca

Zdi se mi, da je naslov »proletariat in inteligenca« zelo slab in netočen. Morda bi bil pravilnejši in bolj upravičen v slučaju, ako bi bilo vse tako kot bi moralo biti. Tako pa človeku, ki razmisli o stvari, ne pove ničesar, sploh ne dá prave oznake niti za vsebino spisa, še manj pa za objekt razpravljanja. Je namreč tako, danes še prav posebno, da govorimo o proletariatu, govorimo in pišemo tudi o inteligenci, toda nikjer ni ničesar realnega, kar bi mu dalo pravo vsebino in vrednost. Inteligence, prave, resnično pogrešamo. To, kar se danes kiti z imenom inteligenca, izobraženstvo, ali kot se posebno lepo sliši »svet intelektualcev«, to je premnogokrat le svet kruhoborskih, čisto običajnih sebičnih, pohlepnihih, s pomočjo šol in knjig zdresiranih ljudi; čisto ni tak inteligent drugega, kot slab — avtomat, brez vsake lastne volje in samostojnih misli. Da je res tako, to najbolje izpričuje naš čas, v katerem padajo vsi stari laži-idoli in ideali. Ko človeštvo, predvsem njega »žlahtni del«, do-

življa svoj definitiven polom; popoln bankrot svojih ideologij, filozofij in ekonomskih ureditev.

Tako torej: glede proletarijata ni nikakih dvomov, da res eksistira; glede intelligence, kakor kdo vzame. Kdor je še vedno slepo zaverovan v ostarele izreke iz dobrih, starih časov predvojne romantike, ta bo seveda z vsemi silami branil stare bogove in ne bo hotel videti, kaj šele priznati novega. Oni pa, ki razume klic časa, ki ni star, vsaj po duhu ne (so med nami mladi intelektualci, pa se zdi človeku, da so iz Radeckijevih časov), mi bo priznal, da moremo danes govoriti le o inteligenci, ki ima sicer nekaj šol za seboj, nekaj izpričeval in diplom, predvsem pa obnašanje in druge zunanosti, drugega pa nič. To inteligenco sem imel v mislih, ko sem napisal gornji naslov in na to inteligenco mislim v naslednjem.

Eminentne važnosti je za proletarijat katerekoli dežele vprašanje odnošajev izobraženega dela prebivalstva napram ostalemu delovnemu ljudstvu. Včasih simpatizira omenjeni del (to je takrat, kadar je sam v stiski) z delavcem, toda navadno drži in podpira onega, s katerim se delavec bori za svoje pravice. To je tudi vzrok poleg drugega, predvsem mnogih zlorab in prevar, da je na splošno razširjeno mnenje, da naj proletarijat nikar ne pričakuje pomoči ali celo rešitve iz vrst intelligence. Zakaj ta, da je navadno proti njemu ne samo indiferentna, temveč celo sovražna, kot ljudem, ki združujejo v sebi surovost in umazanost vsake vrste in ki so nevarni lepemu, udobnemu, snažnemu domu in miru intelektualca. Ni tu mesto za pobijanje ali opravičevanje navedenega mišljenja in bi tudi bil vsak poskus v tej smeri brezuspešen, zakaj tak povprečen inteligent je zavervan v svoje »edino pravo prepričanje«.

Znano je dejstvo, da predstavlja inteligenca tisti neopredeljeni del človeštva, ki prav za prav neprestano, vsaj nje veliki del, koleba med neizobraženo in nešolano maso in pa med onimi, za katere je, kakor mislijo, nevedna množica na svet postavljena. Vsakokratno stanje naklonjenosti, prvemu ali drugemu, določajo različni faktorji. Pred vsem ekonomski položaj izobraženstva. Bolj, ko je ta sijajen, bolj so visoke njih misli, večje njih želje, manj imajo smisla za ljudstvo. Kažejo ga sicer. Toda poznamo jih rodoljube z dežele in naših mest, dobro vemo, kje se prične in neha njih ljubezen za narod, ta »neuki, zapeljani« narod.

Vendar pa se zdi, da vsaj pri onem izobraženstvu, ki še ni čisto omrtvičeno, le žive simpatije, ki so revnemu ljudstvu zelo prijazne. Zakaj dejstvo je, da se najboljši del intelligence rekrutira baš iz vrst ljudstva in — da ga vleče glas krvi k svojemu izvoru. To pa velja seveda le za one, ki jih knjižna modrost, birokratski paragrafi in tako zvano življenje v visoki družbi, še niso čisto otopili. Ti bi kajpada delovnemu ljudstvu kaj radi pomagali, toda toliko, da ne bi izgubili svojega položaja in da se ne bi zamerili svojim višjim krogom; kratkomalo, zadovoljili bi radi delavca in delodajalca, kar je res najboljša rešitev za vse. Je to rešitev, za katero se po svojih ogromnih močeh trudijo raznih vrst reformatorji družbe. Oni so namreč z bistrim očesom jasno uvideli položaj intelligence, ki je tak, kot položaj žita med dvema mlin-skima kamnoma. In baš ta položaj je tisti odlični faktor, ki usposablja v polni meri tako inteligenco, da si prizadeva, da ne bi prišlo do konflikta med obema kamnoma. Na ta način namreč, da blaži sovraštvo proletarijata do njegovih izkoriščevalcev in pridigujoče opozarja zastopnike kapitala na njih početje in pogubne posledice za družbo. Na splošno je treba ugotoviti, da se inteligenca ne odzove klicu pravih reformatorjev, da se svoje vzvišene naloge ne zaveda niti zdaleka tako, kot bi se morala, ampak da vegetira po svoji navadi, mirno naprej brez pravega cilja.

Toda vprašanje je, če bo delovno ljudstvo hotelo mirno in potrpežljivo čakati na prepoved inteligence. Za danes pa še vedno velja, da je inteligenca z ozirom na delavsko vprašanje neopredeljena, da si glede svoje naloge ni na jasnem in si tudi ne prizadeva, da bo prišla do gotovosti. To velja tudi za najvišje kulturne faktorje. Zakaj vsem tem je še vedno prvo in zadnje: jaz kar je s tem v neposredni zvezi. In vse, kar počno, v službi, ki jo vrše v smislu romantičnih sentimentalnosti, solidno in v obliki blagor in izven službe — počno — ad maiorem gloriam et bonum sui, familiaeque suae.

Pa se bo morda našel kje po letih morda mlad, toda po mišljenju stoleten modrijan in bo z veliko važnostjo in dobrodušno mirnostjo, ki je izraz pre-stanih težkih bojev (mož pozna življenje), zmajal s častljivo glavo in bo dal na znanje, da je današnja mladina vse preveč pesimistična, da v resnici ni tako hudo, da je dejanski stan tako rekoč še čisto spodoben, celo bolj dostojen, kot je bil kdaj poprej. Tako bi govoril dobrodušni inteligent, ki ima trenutno siguren položaj.

Precej drugače pa bi govoril kak mlad inteligent, ki je brez posla. O, ta bi vedel povedati, kako hitro ovrže bedno življenje vse, kar so ga nekdanj učili in kako so se izpod svetlih površin malikov pokazale črvice, gnile deske; a oni, ki so mu bili vzorniki, tudi ti stoje pred njim goli v vsej svoji revnosti, v vsem svojem tako zelo ponesrečenem, bednem komedijantstvu.

Življenje, ki je danes mnogokrat en sam nepretrgan niz grozovitih paradoksov, ki s strašno silo bijejo današnjemu človeštvu v obraz in postavljajo dostikrat na laž vso njegovo, toliko povečevano kulturo in obračajo vse s toliko skrbnostjo zgrajene sisteme, teorije, to življenje trga danes povsod maske in zagrinjala. Tudi inteligenci ni čas prizanesel. Razgalil jo je tako, da lahko vsakdo, kdor le hoče, vidi njeno životarjenje in njeno popolno nemoč. Sicer pa se tudi sama včasih nezavedno, v dobri veri pokaže v pravi luči. Baš te dni sem imel priliko zgražati se nad klasičnimi zgledi kruhoborstva in majhnega duha, ki jih je priobčilo strokovno glasilo onega dela naše inteligence, ki velja za vzgojitelje našega naroda — kako se posamezni individui tega dela, na vse kriplje branijo s prečudno logiko, da bi pustili »drobtinice boljšega kruha« v prid onim svojim mladim tovarišem, ki hodijo okoli obupani brez posla, in brez vsake nade na jasnejše dni in to precej po krivici sramotne nesocijalnosti svojih kolegov.

Pa kaj ima proletarijat z vsem tem opraviti? Ali naj sploh briga delavca, kaj počne inteligenca? O, briga ga, in še kako! Ne more mu namreč biti vseeno ali mu je kri njegove krvi zvesta, ali pa ga je že zatajila in izdala za milostno vržen kos kruha, tako da ga sedaj bje v hrbet. Če naredimo iz vsega zaključek, pridemo do žalostnega dejstva, da je izobraženstvo še danes v svojem bistvu silno daleč od pravega razumevanja za naloge, ki jih prerokujejo in napovedujejo milijoni brezposelnih in izkoriščanih.

Sicer je res, da rešujejo socialne probleme. Rešujejo in delujejo s polno paro. Prečudno učene razprave, skladi knjig, polnih najduhovitejših sofizmov, reke porabljenega črnila, odbori za pobijanje brezposelnosti, Caritas, dobrodelni damski komiteji, čajanke in popivanja za brezposelno gmajno, vse to kaže, da inteligenca dela, da se neznansko zaveda resnosti časa —. Danes je namreč moderno, da se človek bavi s socialnimi vprašanji in kdor se ne bavi, danes ni inteligent. In mi smo moderni, tako zelo moderni! Zato delamo, razpravljamo, sočuvstvujemo, tolažimo, podpiramo — dokler ne zahteva to prevelikih žrtev in dejanj. Takrat omagamo. Tako je danes delo inteligence v boju za novo bodočnost delovnega ljudstva.

Pregled

FAŠISTIČNI SINDIKATI.

O fašističnih strokovnih združenjih poročajo ob priliki januarskega zborovanja italijanskih korporacij znani publicist dr. Johannes P. Freden: Letošnja zborovanja vrhovnega sveta korporacij so gotovo zanimiva, ker spadajo le-te med najbolj interesantne eksperimente novejših gospodarskih zgodovine. Treba je biti samo pri eni seji tega gospodarskega sveta, kjer zborujejo voditelji strogo razporejenih celovskih združenj delodajalcev in delojemalcev v novem, lepem poslopju ministrstva za korporacije, — že se lahko prepričamo, kako je v dvobojih različnih mnenj še mnogo nedorelega. Razčiščevanje mnenj je dobro, moralo bi biti le še dalekosežnejše, iti bi moralo preko ograj stranke. Toda koliko eksperimentov, — da vzamemo le eno od mnogih primerov — je morala doživeti fašistična delavska strokovna organizacija, preden je dobila današnjo, še vedno zelo provizorično obliko! Delavskim strokovnim sindikatom dati primerno mesto v državi, pritegniti jih k direktnemu sodelovanju pri državnih poslih (kar se sedaj ne godi) je pač pravilno in važno. Le slepi in okoreli reakcionarji hočejo proti njim in brez njih vladati. Fašistična doktrina je poskušala zapadnemu meščanstvu dokazati, da je vredno sindikatom dati v organizmu države važno mesto.

Toda to se more izvesti samo z močno prisilno organizacijo in na tem nasilnem nastanku trpe italijanski fašistični sindikati še danes. Po filozofsko utemeljevanem principu »elite« so vzeli vsem drugim strokovnim organizacijam in stanovskim društvom pravico do nadaljnega obstoja, so si vse njih pravice prisvojili sami, so za drugače misleče ukinili vsako svobodo združevanja ter prisilili vse pod oblast manjšine, pod oblast fašistične »elite«. To ni še tako daleč, da bi bilo že pozabljeno. Da so se končno podjetniki morali istotako ukloniti prav istemu principu, je še prav posebno zanimivo poglavje zase.

Prisilni nastanek se še danes ni mogel zbrisati in fašistični sindikati se še ne morejo ponášati s svobodnim izražanjem svoje volje. Saj je še danes »avtonomna« strokovna organizacija, ki je temelj izenačujoče korporacije odtod stanovskega čeha »podvržena kontroli države in fašistične stranke«. Tudi tu ni svobodne izbire delavskih zastopnikov, temveč se postavljajo po diktatu od zgoraj, kakor je splošno običaj v tej sijajno modernizirani absolutistični državi. Nerečeno je še važno vprašanje, kako se svobodno in državno-pravno uveljavlja slavno »ljudsko mnenje«. Vendar ravno nasprotnik na drugi strani ne sme prezreti nekaterih uspehov teh prisilnih združenj. Zaščita delavcev je sicer patriarhalna, pa vendar obstoja. Marsikatera od države garantirana pravica proti samovolji podjetnikov je

bila dovoljena in včasih z izredno uspešnostjo izbojevana. Sedaj se je delokrog sindikatov razširil preko navadnega delokroga tarifnih pogodb. Podaljšana je obligatorična veljavnost iztečenih ali odpovedanih tarifnih pogodb do sklenitve novih kolektivnih pogodb. Prepovedana pa je stavka, sicer tudi izprtje, kar pa ne preprečuje odpustov velikih množic delavstva. Poizvedovalnice za delo so priključene sindikatom. Konflikte iz delovnih razmerij skušajo poravnati pod ostrim pritiskom države. Pisec končno svari razne posnemavce, ki se navdušujejo ob teh korporacijah, ki morejo obstojati le v državi, kjer stoji vse pod nepopustljivim pritiskom oblasti in kjer delovno pravo in delavske razmere niso zavzele posebnih modernih oblik. »Nikdar se ne sme iz kakih izjemnih razmer izvajati posledic za normalne razmere ali celo za kako trajnejše kodificiranje takih izjemnih odredb.«

—iž.

NEMČIJA OD 1918—1933.

O razvoju nemške »kontrarevolucije« sta napisala zanimivo knjigo Kurt Caro in Walter Oehme z oznako: »Schleicherjev pohod navzgor.« Spretno odkrivata do sedaj neznano tajno delo generala Schleicherja skozi vsa povojna leta. Idejni inspirator skoro vseh reakcionarnih nastopov je bil Schleicher kot politični referent vojnega ministrstva.

Nemčija l. 1918. prav za prav ni doživela nikake revolucije. Republiko so izklicali pač iz zadrege. Za vse poznejše revolucionarne poskuse pa so skrbeli socialni demokrati, da so jih s pomočjo »demokratskih« strank sredine v redu likvidirali. Kajti Nemec je človek reda, reda za vsako ceno. Tudi revolucija se mora izvršiti v redu, sicer on ni zanjo. Socialnim demokratom je bilo neizmerno več na tem, da so smeli v redu uradovati po ministrstvih kot pa da bi poklicali v službo svojih socialističnih idej res iz temeljev novo državo. Njim ni šlo za revolucijo, za ustvaritev proletarske, socialistične republike, njihova edina skrb je bila — »vzdržati red«.

Največ pa so zagrešili s tem, da so pustili staro cesarsko armado čisto tako kot je bila. Začelo se je pri prepovedi ustanavljanja rdeče delavske garde. Na zahtevo vojaške kamarije s Schleicherjem kot izvrševalcem so bili razpuščeni vojaški sveti in vsa oblast je bila zopet prepuščena cesarskim oficirjem, češ da se drugače ne more vzdržati red pri umikanju čet s fronte. Zaključen je bil ta časovni odelek z bitko proti revolucionarnim mornarjem v Berlinu, ko je poslala socialdemokratska vlada nadnje vojaštvo s cesarskimi oficirji. To so bili za revolucijo smrtni strel.

Armada je bolj in bolj postajala orodje reakcije. V njej je že tedaj po zaslugi političnega referenta Schleicherja zavladal protisocialistični

in protirepublikanski duh. Socialno demokratiška vlada je bila v plamenih revolt prepričana zaščititi armade, ki so jo vodili cesarski oficirji. Nekateri nestrpnosti med njimi so jo hoteli nagnati. Iz tega je nastal Kappov puč, kjer se je postavila armada proti vladi. Vlado je kot znano rešil generalni štrajk in vendar je v armadi ostalo potem še vse po starem. — Poleg državne brambe, katero so morali znižati na 100.000 mož, je vojno ministrstvo vzdrževalo še nekaj 10.000 prostovoljcev — »črno državno brambo« — za notranje nemire. Ta organizacija je obstojala z vednostjo socialnih demokratov Severinga, Brauna in Ebarta. Schleicher tedaj s svojimi načrti ni bil čisto na jasnem, le za tem je instinktivno šlo vse njegovo delo, da se desničarske struje jačijo, stranke sredine in proti levici pa zapovrstjo kompromitirajo in oslabe. Dejanski gospodar v brambenem ministrstvu je bil že davno spretni general Schleicher, ki je imel zveze na vse strani in je vse ukrepe ministrov Gesslerja, Seeckta in nazadnje Groenerja vodil on. Vsa opletanja parlamenta in preiskave niso mogle preprečiti reakcionarstva, katerega središče je postala državna bramba, v katero so se sprejemali le zanesljivi desničarji. Pristašev sredinskih in levičarskih strank v nji ni bilo in jih ni. Z armado kot političnim faktorjem pa je rasel tudi Schleicher, ki je tip vojaka-politika. Po ozkem prijateljstvu s polkovnikom Hindenburgom, adjutantom in svetovalcem predsednika Hindenburga, si je pridobil Schleicher, oprt na armado, tolik vpliv v politiki, da je mogel postavljati in strmo glavlji posamezne ministre in cele kabinete.

Ko je oktobra 1929. umrl Stresemann, kateri edini je bil s svojo ženijnostjo sposoben nemški povojni politik, se je začela kriza nemške demokracije, ki je postala žrtev diktatorskih stremuhov, katerim na čelu je stal general Schleicher, sedaj že načelnik brambene ministristva. Kabinet Müller—Curtius je bil epigonski in skrajno slaboten. Velika koalicija se je razbila zaradi zvišanja prispevkov za brezposelne, kjer je šlo nazadnje le še za razliko ene četrtinke odstotka. Schleicher je spoznal, da prihaja čas, ko bo treba stopiti izza kulis. Za svojega moža si je izbral takrat

malo znanega marljivega finančnega poročevalca centra — Brüninga. Začela se je doba zasilnih naredb po usodnem paragrafu 48. in volitve 14. septembra so bile kakor protidemokratski plaz. Schleicher je bil že dolgo v sijajnih stikih s fašističnim Hitlerjevim gibanjem, ki je začutil v Schleicherju nevarnega tekmeča za diktatorsko žezlo. Zato je začel Hitlerjev tisk s precej ostrimi, osebo zadevajočimi napadi na generala. Le-ta pa je med tem tudi stvarno postal edina opora Brüningovega kabineta. Generalu se je zdelo prav, da ta kabinet očisti vsega, kar je bolj demokratskega in republikanskega: Wirth in Curtius sta morala iti. Notranje ministrstvo je prevzel za Wirthom Groener, dejansko Schleicher. Ze mesec dni po 14. septembru vidimo Hitlerja v Schleicherjevem stanovanju kot gosta. Oficijelen komunike je naznanil stremelji Nemčiji popoln sporazum. Za Hitlerjev tisk je postal takrat Schleicher sakrosanktna oseba.

Schleicher še ni bil gotov, kako bo, oziroma, kako naj bi bilo: ali s Hitlerjevo pomočjo, ali proti njemu, ali po uničenju njegove stranke. Mostove je postavil na vseh straneh. Vsa neodločnost generala se je pokazala baš o priliki, ko je bila vlada na tem, da prepove Hitlerjeve napadalne oddelke, pri katerih so socialisti našli toliko materiala, da jih je bilo treba vsekakor razpustiti. Schleicher je prvi predlagal razpust, čez dva dni pa se je vstaško uprl soglasnemu sklepu kabineta, se razprl z Groenerjem in obenem z njim strmoljavil celokupen Brüningov kabinet, katerega konec je bil zares precej politično-tragičen. Kajti poleg drugega moramo vedeti, da je Groener skozi 8 let vztrajno protežiral Schleicherja in ga nameraval celo posinoviti. — Ze dolgo je poskušal Schleicher napraviti nacionalne socialiste »sposobne za vladu«; z Brüningom ali brez njega — to mu je bilo vseeno. Vladala naj bi desnica, preko nje pa naravno gospod von Schleicher. Vendar je bil Brüning nazadnje le preveč samostojen. Poiskal si je novega moža — von Papena, s katerim je bil dosežen končni cilj — sistem desničarsko-monarhistične-vojaške diktature.

V. P.

Ocene

Herman Sudermann: **Mati skrb**, roman. Prevedel Mirko Javornik. Izdala Delavska založba Krekova knjižnica 1932. 3. zvezek. — Sudermann je pri nas čisto neznan ime. Spada k zmernim realistom, zlasti v tem delu, ki pa je itak njegova najboljša stvaritev. Poleg vrlin čistega realizma ima primešanega tudi nekaj napol romantike, zlasti pri opisovanju Elsbeth Douglasove, njene matere in Pavlove matere, žene starega Meyhöferja; še celo Pavel se mu ne posreči povsod, zlasti, kjer ga kaže kot svojega ljubljena,

ki naj bi bil nekako vzor njegovega stremeljenja. Zgodba nam danes ni nova in jo zaslediš v vseh mogočih variantah, vendar za tisto dobo je redkost in še danes je sveža, ne toliko zaradi motiva samega, ker je ljubezen glavnih dveh oseb skoraj prerazvlečena in konča z romantično poanto, temveč bolj radi pravih realističnih vrlin, ki jih je v knjigi dovolj in od katerih se mi zdi najboljše mesto pogreb Pavlove matere, kjer ti ljudje žive svoje nepotvorjeno življenje, in kjer jih pisatelj celo nekoliko ironizira.

Zgodba sama ni nič posebnega: stari Meyhöfer je zapravlil veliko in lepo posestvo in se mora preseliti z družino na manjše sosednje posestvo. Istočasno se mu rodi sin Pavel, ki je osrednja oseba te zgodbe in ki naposled po dolgih letih ustvari zopet srečo. Ta človek je prav za prav tista oseba, radi katere je povest pisana. Pisatelj ga je postavil blizu zemlje, od katere se nikoli ne odtrga, dasi so v njem tudi druge komponente: »Kako vse drugače bi bilo, če bi bil umetnik in bi znal lepo pisati.« A to so samo mimobežne misli; glavna misel pa je, kako ustvariti zopet vse tisto, kar je oče zaigral. Zato si stojita ta moža ves čas nasproti, sprva sicer mlačno, ker je Pavel otrok, a počasi čim ostreje, dokler naposled ne pride med njima do konflikta, kjer pa sin le bolj slučajno zmaga, ko prime očeta, ga ponese v sobo in ga zapre. Tedaj se oče prezgodaj uda in od tedaj vodi sin. Zato ni nikjer med njima tiste borbe, ki bi naravno sledila iz tega in ki bi to zgodbo dvignila do one višine, na kateri bi lahko bila zaradi svojega dobro izbranega okolja.

Dejal sem, da so nekatere osebe prevlečene še z mrežo romantike: tako Elsbeth nosi še vedno znake lepote, ljubkosti in podobnih pridevkov, prav tako obe materi, ki sta tudi blagi in dobri, zato so te osebe bolj blede. Izrazite pa so večinoma vse druge, ki je do njih pisatelj stal v nekoliko večji distanci: poleg Pavla, ki je prav na sredi in se nagiba proti realizmu, je najboljši oče, ki, dasi ne povsod jasen, vendar živi ves čas pred nami v vsej svoji sili, zdaj kot velik delničar, zdaj kot človek, ki ne pozabi nobene prilike, da bi se izkazal pred svojimi prijatelji, dokler naposled kot hrom ne gre, da bi zažgal hišo človeku, ki ga sovraži. Prav tako odlično pa so risani vsi drugi manj pomembni ljudje, kakor na priliko oba Ermanna, Pavlovi sestre Greta in Kati, in še celo hlapec Raudszus. In prav te osebe dajejo še danes knjigi vrednost. Če bi bila pisana vsa v tem stilu, bi bila to ena onih redkih knjig, ki bi blestele v literaturi o zemlji. Toda kljub tem, ne toliko pomanjkljivostim, kakor znakom časa, v kateri je knjiga nastala, ima za nas svojo vrednost in jo lahko postavimo ob stran knjigam lepih kvalitet.

Krekova knjižnica pa si lahko šteje v čast, da je seznanila naše občinstvo s to knjigo, ki so jo druge založbe prezrle zaradi reklamne ponudbe mikavnih prevodov. Krekova knjižnica je s tem pokazala, da nima smisla samo za »veliko« proletarsko literaturo, temveč, da gleda na umetnost s človeškimi očmi in ne — z dijalektičnimi očali.

M. K.

Ilja Ehrenburg: Ulica na Moskvi. Izdala Minerva, Zagreb, cena 30 Din kart., vez. 50 Din. — Ilja Ehrenburg je pri nas malo znan; razen nekaj malih prevodov v revijah, nimamo nikakega večjega dela, ki bi nas se-

znanilo z njim, dasi so njegova dela predstavljena že v mnoge evropske jezike. Zdaj so tudi Hrvatje dobili Ulico na Moskvi. Ehrenburg rad piše nekoliko satirično, zlasti njegova knjiga »Trinast pip« nosi to ost v sebi. V tej knjigi pa je Ehrenburg skoraj izšel iz svojega okvira. Našel je majhne ljudi, »ki niso po ničemer pomembni, samo ti so ganejo morda srce«. To so mali židčič z grbo na plečih, Juzik, muzikant v kinu, in filozof, ki mu celo odpuščeni profesor Sigismundovič ne more docela odgovoriti na vsa vprašanja, dokler naposled ne izjavi: »...to je zemlja, kjer se vsi varajo, ...ni resnice, ni pravice.« Tu v tej ulici živijo sami povprečni ljudje, niti to ne: ljudje, ki se niso nikdar dvignili v življenje, ki je šla mimo njih vsa velika socialistična teorija. Zdi se, da so baš ti ljudje največji nasprotniki vsega tega, ti, katerim bi moralo to prinesiti odrešenje. Toda, to so vendar ljudje, katerih so eni bili nekoč pomembni: Natalija Henrihovna, prej baronica, zdaj izdelovalka klobukov, Prahov, bivši ugledni pesnik, ki pa je opustil v novem življenju poezijo in piše vsak dan samo po sto vrstic naročenega, da se preživlja, in Sigismundovič, bivši profesor latinščine. To so bivši ljudje. Kakor pravi Sigismundovič: »Jaz sem imel prav — to je preteklost, oni imajo prav, to je sedanjost. In otroci, ki se sedaj igrajo s praporci, ti bodo imeli prav: to je futurum.« Razhajajo se ti ljudje, ali razen Tanje, mladega dekleta, ki so jo vsi varali, se nihče ne reši. Samo ta se zateče v komunizem. Otroci pa, otroci, ki tavajo po ulicah, krajejo, berajo, iščejo vsako noč drugod zavetišča, o katerih piše Prahov članke, ti pa živijo svoje brezsmiselno življenje, ne da bi se kdo pobrigal za nje: to je futurum. In najlepše poglavje je, ko se ti otroci izselijo iz te ulice, gredo v neko kopališče, kamor odhajajo visoki ljudje, lovijo se za vlak, in spet potujejo vmes, ko jih vržejo iz vlaka. In tu gospodje ubijejo malega Kirjušo, zato ker je nekomu padla pod klop žlica, pa je mislil, da mu jo je fant ukradel. No, ko žlico najdejo, se nihče ne vznemirja, samo mali Kirjuša »...je istopil«. — O knjigi pa samo toliko, da jo priporočam tudi našim založbam, ki hočejo nuditi svojim čitateljem, zlasti delavstvu in preprostejšemu rodu lepo knjigo, naj jo prevedejo. Založnik, ki izdaja take knjige, opravlja kulturno delo in Hrvatje so pač lahko veseli te lepe knjige.

M. K.

Uredništvo »Trgovskega lista«, ki še izhaja v Ljubljani, je prevzel v drugi polovici preteklega leta g. Aleksander Zeleznikar, bivši urednik »Kmetijskega lista«, »Slovenca«, bivšega »Narodnega dnevnika« in bivšega »Jugoslovana« (iz let 30 in 31.). Novost za čitatelje »Trgovskega lista« je od tega časa sem posebna rubrika: Repertoar kr. Narodnega gledališča v Ljubljani.

KNJIGE CANKARJEVE DRUŽBE ZA L. 1933.

So v celoti štiri. Če jih navedem po vrednostni zaporednosti, bi na začetek nedvomno postavil koledar, ki namenu in ciljem, kakor si jih je zastavila Cankarjeva družba, dostojno odgovarja, dasi je vsebina, ki jo tvorijo praktični članki (Svetovni pregled, Obsojenici Karla Marxa — izčrpen pregled življenja ter družabnih borb, ki so zvezane z življenjem najpomembnejšega ideologa socialne preobrazbe življenja, Rojstvo industrijskega veka, Standard Oil, Postanek in razvoj dela, Teritorialna razdelitev Sovj. Unije itd.), dalje literarni prispevki, izmed katerih visoko nad vsemi stoji Mileta Klopčiča »Razsvetljeno okno« in Ilje Erenburga »Pipa miru« v sicer dokaj okornem prevodu. Zastopajo leposlovje še Aškerc, Cerkvenik, Seliškar, Jože Pahor, Vladimir Lidin, razen zadnjega vsi bolj s prigodničarskimi stvarmi. Vmes so na raznih straneh posejani bolj ali manj posrečeno izbrani aforizmi in izreki raznih socialnih prvobornilcev. Kakor sem že dejal, vsebina ustreza tendenci založbe, v toliko jo moramo odobravati in kot nov prispevek k pospeševanju kulturnega in razredno zavednostnega dviga mas, katerim je namenjena. Na nekaterih mestih pa pade v precej staroliberalno formulirane in popularne fraze proti religiji, Bogu, močno ali docela nekritične, kar nepristranskega človeka zelo odbija, kljub temu da sicer s simpatijo seže po knjigah. Ne vem, zakaj bi bilo neobhodno potrebno držati se tako vztrajno na marsikaterem področju te plitve in zdrgnjene meščanske dediščine. Če se že socialistični pokret tako rad ozira v Nemčijo, naj si od nje prisvoji še resnost in znanstvenost, s katero se tam obdelavajo taki problemi. To ni nauk, nego le kritična opomba.

Glede zunanje oblike pa je koledar na višini, kakor nobena druga sodobna publikacija pri nas. Masereel, Grosz, Kollwitzeva, Pirnat, Ravnikar so zastopani s številnimi reprodukcijami primerov svoje umetnosti, ki — zlasti pri prvih treh — govori s primarno silo elementarno upodobljene človeške bede, krivice in bolesti. Če se kje uveljavlja načelo, da je najvišja umetnost vsakemu človeku najbližja in najodstopnejša, se pri teh treh umetnikih, najprodornejših in najgloblje v dno udarjajočih bičarjih in razkrinkovalcih sodobne družbe. Taka umetnost sodi v ljudsko knjigo, ne pa limonadarska čičkavost povprečnega koledarskega blaga. Če bo družbi uspelo, da bo pisano vsebino dvignila tako ali tako na isto višino te, potem bo postala ustvarjalca in posredovalca prave in pristne proletarske umetnosti, česar zdaj še ni moči trditi, zlasti če se ozremo na leposlovna dela letošnje zbirke.

Rožmančeva povest »Sirene tulijo« naj bi bila nekaka kolektivna povest, pa je le nebolj, vsebinsko nerodno zasnovan in

formelno še nerodnejše izveden poizkus socialne zgodbe s starimi rekviziti: tovarna, štrajk, beda, črni in beli ljudje itd., itd., vse skupaj stisnjeno v obseg, pri katerem bi največji mojster po taki zamisli kaj napravil. Morda ima pisatelj talent, na dveh, treh mestih zazveni skoraj po umetnosti, toda manjka mu resnega, realnega pogleda na svet, ki ga oblikuje, za golo umetniško opisovanje dejstev pa iznajdljivosti, smisla za bistvenost v dogajanju, čuta za izbor važnih in usodnih dogodkov, izrazne moči in izvirnosti; kjer hoče n. pr. pisati dinamično, elementarno, piše banalno, z bornim izraznim inventarjem, ki ga ni bilo kljub pomanjkanju socialne književnosti pri nas, treba iskati drugod. Odbija naivna, neverjetna sentimentalnost, ki ni treba, da bi jo človek uganjal samo ob mesečini in rdečih rožah, marveč je prav tako lahko ob fabriških dimnikih, žganju in sanjah. Mislim, da je bila povest sprejeta v dokaz »prave« proletarske literarne tvornosti, iz delavskih vrst, toda samo to dejstvo sprejema ne opravičuje. Tudi za tako literaturo moramo zahtevati kvaliteto, zakaj samo z njeno pomočjo lahko prodre, o čemer nam govore tuji podobni »vzori« (Lersch, Dos Passos itd.). Če hočemo res inteti kdaj svojo močno in pravo socialno književnost, ki je v naši literaturi tako zelo pogrešamo, moramo biti neizprosni v kritiki vseh poizkusov.

Ivana Molka, ameriškega Slovence povest »Dva svetova«, je zamišljena kot tridelen roman. Prva povest je preprosto zasnovana in preprosta, a v lepem jeziku pisana zgodba slovenskega malega človeka, ki mora v Ameriki postati Amerikanec in socialni borec. Ne gre ne na globoko ne na široko, je pa vendar pristno in sveže slikanje življenja tisočev in tisočev naših iskalcev sreče. Pozdraviti jo moramo tudi kot prvo delo ameriško-slovenskega pisca, ki je izšlo v stari domovini. Z njim smo končno dobili prvo, kolikor toliko verno sliko »obljubljenega« življenja naših onstran Oceana. To je pač največja vrlina knjige. Pregleden uvod o pisatelju je napisal Mile Klopčič.

Hermína zur Mühlen: »Danes je bilo, jutri bo« je zbirka socialnih pravljic, izmed katerih so nekatere (Roževce, Kaj pripoveduje zvonček) močne in lepe, nekatere pa malce prevsakdanje ponazarjanje teorij v pravljici obliki. Ilustracije ter opremo je dobro ter izvirno oskrbel Niko Pirnat, prav tako pri Molku, le treba je ugotoviti, da učinkujejo pravljici motivi Pirnatovi mnogo neposredneje in izvirneje kakor družabno satirični, zlasti če stoje blizu Grosza, ki ga človek v Pirnatovih delih te vrste itak brž in močno sluti in čuti. Ostale knjige sta opremila Lj. Ravnikar in Mušič.

M. Javornik.

V letu

1933

Vam bo nudila

KREKOVA

KNJIŽNICA

sledeče tri izbrane knjige:

Vsako
leto

tri

izbrane
knjige

1. aprila,
1. avgusta in
1. decembra

1. MIŠKO KRANJEC: PREDMESTJE - ROMAN

Predmestje: To je roman življenja samega in ne posameznikov. Življenje je ukovano v tradicijo, v vsakdanjo formo, ki ga oklepa. Na eni strani je gnano v nižino, na eni strani se bori z vsem redom, ki ga obdaja, in na drugi strani nagonsko raste v razredno bojnega človeka z etosom. Je slika brez sentimenta, morda samo z majhno ironijo na naše kmečko meščanstvo, ki bi rado bilo svetsko, pa je samo brezbarvna navadna masa.

2. MIRKO JAVORNIK: ČRNI BREG - ROMAN

Povest prav iz srede bednega, najbednejšega življenja na slovenski zemlji. Brez velikih besed, brez manifestov, samo slika zdaj divja, zdaj skromna, zdaj kipeča, zdaj upadajoča v večni senci skrbi in bede, kakor je tisto življenje samo brez ozira na vzorce raznih veljavnih.

3. UPTON SINCLAIR: DOLARJI, I. DEL - ROMAN

Mojstrsko, kot zna le on, opisuje vso gnilobo in propadlost meščanske, kapitalistične družbe in jo neusmiljeno biča z nedosegljivo jedkim sarkazmom. Na glavnem junaku Jedu, ki zraste iz proletarca-berača v najhujšega kapitalista-milijonarja, pokaže, kako ves družabni sistem vzgaja in ponižuje človeka na stopnjo brezumne živali, katere edini cilj je — izkoriščanje, profit, kopičenje bogastva. Ves roman izzveni v silen protest proti današnji kapitalistični družbi.

Članarina:

Za vezane knjige:

letno Din 78— ali mesečno Din 6'50, obenem z revijo

»Beseda o sodobnih vprašanjih« mesečno Din 10'—.

Za broširane knjige:

letno Din 48— ali mesečno Din 4'—, obenem z revijo

»Beseda o sodobnih vprašanjih« mesečno Din 7'50.

Pišite na
naslov:

KREKOVA KNJIŽNICA

DELAVSKA ZALOŽBA — LJUBLJANA

DELAVSKA ZBORNICA — MIKLOŠIČEVA CESTA 22/1.